

Filip Šimunjak

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Ranonovovjekovna povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Illa ego Sclavonia, ac unita Croatia tellus – složenost pojma „Slavonija“ u srednjem i ranome novom vijeku

Sažetak

Ovaj rad donosi pregled različitih historiografskih tumačenja prostornog obuhvata srednjovjekovne i ranonovovjekovne Slavonije. Autor u prvom dijelu rada, nakon kratkog isticanja posebnosti slavenskog prostora, donosi pregled tumačenja četiriju glavnih pojmova koji se vežu uz srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu Slavoniju – *Sclauonia*, *tota Sclauonia*, *Regnum Sclauonie* i *Ducatus Sclauonie*. U drugom dijelu rada donosi se kronološki pregled stavova povjesničara koji su se u svojim radovima dotaknuli „slavenskog pitanja“. Cilj rada je prije svega ponuditi uvod i bazu za buduće istraživače te probuditi interes za nova istraživanja prostornog obuhvata Slavonije, ali isto tako i procesa stapanja Hrvatskog i Slavenskog Kraljevstva.

Gljučne riječi

Slavonija, Hrvatsko Kraljevstvo, Slavensko Kraljevstvo, Sava, Drava, Međurječje, srednji vijek, rani novi vijek, herceg Koloman

1. Uvod

Današnji pojam Slavonija označava ravničarski prostor savsko-dravskog međurječja koji počinje otprilike istočno od Moslavačkog gorja, a proteže se do obala Dunava. Teško je zamisliti da je nekoć taj pojam imao potpuno drugačije (ili geografski šire) značenje, a gotovo nevjerojatno djeluje činjenica da su Zagreb i prostor Hrvatskog zagorja nekoć bili sastavni dijelovi Slavonije. Termin koji označava „zlatnu regiju“ Hrvatske tijekom povijesti se „pomicao“ kao na kotačima, no do danas nam nije najjasnije kako.

Iako je pitanje Slavonije posebno zanimljivo, nažalost je nedovoljno istraženo u historiografiji. Povjesničari se ovog problema uglavnom dotiču

usputno u studijama o hrvatsko-ugarskim odnosima u srednjem vijeku te nema niti jedne stručne studije koja bi se bavila fenomenom stvaranja političke cjeline „Kraljevstva Slavonije“ od srednjeg do ranoga novog vijeka. Za uvod, u najkraćim crtama, može se napomenuti da postoji distinkcija između „čitave Slavonije“ (*tota Sclavonia*) i Slavonije kao „regnuma“, a o razlikama postoji više interpretacija. Stvar se dodatno komplicira ako znamo da se porez marturina/kunovina ubirao u Ugarskom Kraljevstvu isključivo na prostoru savsko-dravskog međurječja sve do ušća dviju rijeka u Dunav¹ ili pak ako u vidu imamo ranije postojanje kneževine Ljudevita Posavskog koja se prostirala između Save i Drave.²

Ovo su samo neke uvodne napomene kako bi se sažeto prikazala složenost slavonskog prostora, tj. točnije bi bilo govoriti o prostoru savsko-dravskog međurječja. U prvom dijelu ovoga rada definirat će se osnovna tumačenja triju glavnih pojmova – *Sclauonia*, *tota Sclauonia* i *Regnum Sclauonie* – te jednog „historiografskog relikta“, *Ducatus Sclauonie (Slavonskog dukata)*. U drugome dijelu donosi se pregled stavova naistaknutijih povjesničara o „slavonskom pitanju“ pri čemu se nastoji naglasiti načine na koje su različiti povjesničari definirali spomenuti prostor.

2. Posebnost slavonskog prostora

U ranijoj historiografiji javljala se ideja da su na prostoru Slavonije već od vremena slavenske doseobe živjeli Hrvati te se taj prostor često nazivao „Panonska Hrvatska“, no takva interpretacija s vremenom je odbačena te se zadnjih nekoliko desetljeća potpuno izbjegava iako je autora koji su se ovoj konstrukciji odupirali bilo i ranije, a među kojima je ponajprije potrebno istaknuti Nadu Klaić. Čak i kada počinje proces naseljavanja populacije s prostora ranosrednjovjekovne Hrvatske na prostor Međurječja – čiji se početak danas načelno datira između 10. i 13. stoljeća, što se temelji na kranimetrijskim i arheološkim istraživanjima, ali i nedostatku ranijih pisanih dokaza³ – to ne

¹ Stanko Andrić, „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije“, u *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 93.

² Neven Budak, „Slavic ethnogenesis in modern Northern Croatia“, u *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo*, sv. 1, ur. Rajko Bratož (Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2000), 397.

³ Hrvoje Gračanin, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)* (Zagreb: Plejada, 2011), 228.; Jedan navod iz DAI mogao bi govoriti u prilog mišljenju da „Hrvati“ dolaze u Međurječje i ranije (već u 7. st.), no čini nam se da je mišljenje Hrvoja Gračanina dovoljno argumentirano osporilo takva tumačenja. Naime, on smatra da vijest treba smjestiti u vrijeme nakon gušenja Ljudevitove i kasnije Ratimirove pobune (nakon 838. godine) – tj. da je Franačko Carstvo odlučilo za vladara kneževine na prostoru Međurječja postaviti nekog iz vladajućeg sloja susjedne Hrvatske Kneževine, čiji su vladari i elita bili odani caru, kako bi pacificirali problematični prostor. Dakle, riječ je o dolasku član(ov)a elite s prostora Hrvatske – zbog čega car govori o dolasku „Hrvata“ – a ne o velikoj doseobi populacije s prostora Hrvatske (usp. Hrvoje Gračanin, „Od Hrvata pak koji su stigli u

znači da s njima dolazi i hrvatsko ime. Dolazak populacije s nekog prostora ne pretpostavlja nužno i prijenos njezinog identiteta. U slučaju Slavonije vidljivo je da, barem tijekom srednjeg vijeka, ne dolazi do prihvaćanja hrvatskog imena, već se populacija Međurječja i dalje naziva općenitim slavenskim nazivjem.⁴ Proces spajanja hrvatskog i slavonskog imena te konačna „pobjeda“ hrvatskog identiteta fenomen je ranoga novog vijeka, točnije tek 17/18. st.⁵

Slavonski prostor bio je prostor dodira, mjesto koje leži između različitih kultura i kraljevstva i prostor na kojemu su se križale različite populacije.⁶ Upravo se u miješanju različitih populacija – među kojima su bili i oni s prostora srednjovjekovnog Hrvatskog Kraljevstva – s lokalnim ranije doseljenim slavenskim i slaveniziranim (ali i raznim drugim) skupinama, vidi jedna od specifičnosti Slavonije – ona je, očito, bila pravo križanje i mjesto dodira različitih kulturno-političkih skupina.

Nadalje, temeljem sačuvanih ugarskih zakonika iz 15. stoljeća i posebno na temelju kodificiranog običajnog prava iz 1517. godine, očito je da Slavonija, uz Transilvaniju, ima poseban položaj unutar Ugarskog Kraljevstva. Slavonija nikada tijekom srednjeg vijeka nije bila kraljevstvo u pravom smislu, već samo „zemlja“ s posebnim pravima pod ugarskom krunom (*pars subiecta*), jednako kao i Transilvanija.⁷

Vidljivo je da Slavonija nikada nije u potpunosti transformirana po ugarskom obrascu uprave. Slavonsko plemstvo razvilo je svoj zasebni iden-

Dalmaciju odvojio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom“ – razmatranje uz DAI c. 30, 75-78,“ *Povijest u nastavi* 6/11 (2008): 67 – 76). Nedavno otkriven arheološki nalaz groba s konjaničkom opremom, privjeskom od gorskog kristala i zlatnikom Konstantina V. Koprornima u Bojni na Banovini blizu Une – tj. s istim obilježjima kao i pripadnici ratničke aristokracije u Dalmaciji, odnosno Hrvatskoj – možda se može tumačiti kao grob pripadnika elite o kojoj Gračanin govori, iako je jednako moguća i interpretacija da u 9. st. dolazi do širenja hrvatske vlasti na prostore oko Siska i Une (usp. Neven Budak, *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* (Zagreb: Leykam International, 2018), 183).

⁴ Usp. Budak, „Slavic ethnogenesis in modern Northern Croatia“.

⁵ Usp. Neven Budak, „Der Einfluss der Migrationen auf die Veränderung der ethnischen Selbstidentifikation im Raum des Mittelalterlichen Slawoniens,“ u *Verfestigungen und Änderungen der ethnischen Strukturen im pannonischen Raum von 1526–1790*, ur. Neven Budak, Božena Vranješ-Šoljan (Zagreb, s.n., 2000).

⁶ Jeremy Mikecz, „The Place that Lies Between: Slavonia in the 10th and 11th centuries“ (dipl. rad, CEU, 2009), 1 – 2; 95 – 98.

⁷ Zakonici i običajna prava Ugarskog Kraljevstva (*Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*) nedavno su objavljeni i na internetu – za kodificirana običajna prava (*Tripartitum* Stjepana Verböczyja iz 1517. godine) koja se odnose na Slavoniju vidi poglavlje *De consuetudinario iure regnorum Sclavonie et Transilvanie peculiari* [Posebna običajna prava kraljevstava Slavonije i Transilvanije] u János Bak, ur. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary* (Logan: USU Libraries, 2019). Zanimljivo je istaknuti da je *Tripartitum* iz 1517. godine Ivan Pergošić, uz poticaj Jurja IV. Zrinskog, već 1574. godine preveo na hrvatski jezik, usp. Nataša Štefanec, *Heretik Njegova Veličanstva – povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu* (Zagreb: Barbat, 2001), 231.

titet, neovisan o ugarskom (preko Drave) i hrvatskom (preko Gvozda) plemstvu. Najbolji manifest takvog osjećaja odvojenosti i posebnosti možemo vidjeti u pristanku slavonskog plemstva uz Ivana Zapolju 1527. godine, dok hrvatsko plemstvo pristaje uz Ferdinanda Habsburškog.⁸ Da je određene osjećaje odvojenosti i samosvijesti slavonsko plemstvo imalo i prije prvoga općeg sabora iz 1273. godine potvrđuje i jedan dokument iz 1243. godine. U njemu se među svjedocima navodi hrvatske plemiće odvojeno od plemića s druge strane Gvozda (*nobiles ultra Gozd*).⁹

Specifičnost razvoja slavonskog prostora sažeto je iznio Hrvoje Gračanin koji navodi: *Južna Panonija je ionako bila prostor prožimanja različitih utjecaja i dodira sa susjednim oblastima, područje kulturne i trgovačke razmjene. Ipak, određena kulturno-etnička homogenost koja je iz toga proizašla postavila je temelje za obnovu procesa oblikovanja identiteta i odlučno je s uspostavljanjem vlasti Arpadovića pridonijela stvaranju svijesti o jedinstvenom slavenskom etniku koji je izraz dobio i u priznanju zasebnog položaja Slavonije. Istočni dio Međurječja nije bio obuhvaćen tim pojmom, no postoje svjedočanstva o društvenom i povijesnom jedinstvu područja od Zagreba i Varaždina do Vukovara, pa čak i o njegovu barem privremenom političkom objedinjavanju. U takvom upravopolitičkom oblikovanju prostora Arpadovići su bez sumnje vodili računa i o staroj povezanosti zapadnoga i središnjega dijela Međurječja s Hrvatskim Kraljevstvom, priznajući pritom etničko-identitetsku cjelovitost područja između Save, Drave i Dunava.*¹⁰

3. Prostor Slavonije

Prostor koji se naziva Slavonija mijenjao se tijekom stoljeća pri čemu točan tijek tih promjena nije najjasniji. U izvorima se javljaju najmanje tri pojma o čijem značenju povjesničari (i dalje) raspravljaju, koji je njihov opseg te je li se prostorno i vremensko značenje tih pojmova uopće poklapalo. Riječ je o „Slavoniji“ (*Sclauonia*), „čitavoj Slavoniji“ (*tota Sclauonia*) te „Kraljevstvu Slavonije“ (*Regnum Sclauonie*).¹¹

Osim toga slavonski plemići imali su niz posebnih *sloboda, običaja i prava (libertates, consuetudines et iura)* kao što su plaćanje poreza, pravosuđe, biranje državnoga kapetana, imenovanje podbana, upravljanje županijom, trgovina solju, selidba kmetova koje su mađarski vladari iznova potvrđivali itd. (Géza Pálffy, „Plemićka obitelj Budor iz Budrovca u razdoblju od 15. do 18. stoljeća,“ *Podravina* 2/3 (2003): 42).

⁸ Tomislav Bali, *Slavonski meandar: prostor i pojam Slavonije u XIII. stoljeću* (Zagreb: Srednja Europa, 2014), 23.

⁹ Ibid. 74; Gábor Szeberényi, „„Granice“ Slavonije u 13-14. stoljeću – napomene za prosudbu granične uloge Drave i Gvozda,“ preveo Ladislav Heka, *Scrinia Slavonica* 17 (2017): 428.

¹⁰ Gračanin, *Južna Panonija*, 231.

¹¹ Iako se u ovome radu nećemo baviti pitanjem pojma Panonija – koji predstavlja još jedan u nizu termina koji se odnose na promatrani prostor – ipak kratko skrećemo pažnju na njega budući da je riječ o pojmu, kako navodi Bruna Kuntić-Makvić, koji je imao cijeli niz značenja kroz povijest označavajući, *primjerice, sedam različitih rimskih pokrajina, hrvatsku ranosrednjovjekovnu kneževinu,*

3.1. Sclauonia

„Slavonija“ je veoma kompleksan pojam budući da u sebi nosi sastavnicu koja se odnosi na Slavene te stoga nije rijetkost da se kroz povijest više područja naziva takvim imenom. Raniji su autori već obradili ovu problematiku, a čitatelju ovih redaka vjerojatno je poznat i cijeli niz raznih „sklavinija“ koje se javljaju u srednjem vijeku. Tako primjerice franački izvori zemlje naseljene Slavenima često nazivaju *Sclauonia*. Djelo *Gesta principum Polonorum* s početka 12. stoljeća pod pojam *Sclauonia* ubraja sve zapadne i južne slavenske zemlje, tj. *Sclauonica je podijeljena na sjeveru na ove dijelove ili sastavljena od tih regija; prostire se od zemlje Sarmata, koji su također poznati kao Geti, do Danske i Saske, i od Trakije preko Ugarske - koju su u prošlosti naseljavali Huni (koje također zovu Ugri) – i spušta se sve do Koruške i završava u Bavarskoj. Prema jugu, počevši od Epira na Mediteranskom moru, uključuje Dalmaciju, Hrvatsku i Istru te završava na obalama Jadranskog mora, tamo gdje Venecija i Akvileja stoje, dijeleći je od Italije* (prev. a.).¹² Zbrka u izvorima javlja se kroz cijelo srednjovjekovno razdoblje te se pojam *Sclauonia* ponekad odnosi i na prostor Hrvatske ili Dalmacije – tako, primjerice, mletački pomorac Dedo Colbani piše da od Konstantinopola do Venecije plovi uz prostor koji naziva *Sclavonia*.¹³ Početkom 13. stoljeća, tijekom opsade Zadra 1202. godine, kroničar Geoffroy de Villehardouin bilježi kako je križarska vojska došla *pred Zadar u Slavoniji*.¹⁴ Zbrka je vidljiva i kod „domaćih“ autora pa tako Toma Arhiđakon Slavoniju mjestimice koristi kao istožnačnicu za Hrvatsku, dok istovremeno na drugom mjestu navodi da je kralj Bela IV. stigao do Bihaća *preko Slavonije*.¹⁵

hrvatsku kraljevinu Slavoniju, slavonski zemljopisni prostor i dr. (Bruna Kuntić-Makvić, „Hrvatska povijest i panonska povijest,“ *Osječki zbornik* 22-23 (1997): 123). Vidi također: Budak, „Slavic ethnogenesis in modern Northern Croatia,“ 396 – 397.

¹² *Igitur terra Sclauonica ad aquilonem hiis regionibus suis partialiter divisivis sive constitutivis existens, a Sarmaticis, qui et Gete vocantur, in Daciam et Saxoniam terminatur, a Tracia autem per Ungariam ab Hunis, qui et Ungari dicuntur, quondam occupatam, descendendo per Carinthiam in Bauariam diffinitur; ad austrum vero iuxta mare mediterraneum ab Epyro derivando per Dalmatiam, Crouaciam et Hystriam finibus maris Adriatici terminata, ubi Venetia et Aquileia consistit, ab Hytalia sequestratur* (Anonymus Gallus, *Gesta Principum Polonorum: The Deeds of the Princes of the Poles*, prev. Paul W. Knoll, Frank Schaer (Budimpešta, New York: CEU Press, 2003), 15).

¹³ Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995), 446. Sažeti pregled „zbrke“ u narativnim izvorima vidi u: Bali, *Slavonski meander*, 28 – 45. Za franačke i bizantske interpretacije pojma „Slavonija“ (ili „Sklavinija“) vidi u: Stjepan Antoljak, „Naše »Sklavinije«,“ u *Hrvati u prošlosti – izabrani radovi*, ur. Stjepo Obad (Split: Književni krug, 1992).

¹⁴ Geoffroy de Villehardouin, *The Conquest of Constantinople*, prev. M.R.B. Shaw (London: Penguin Books, 1997), 46.

¹⁵ Bali, *Slavonski meander*, 39.

Tomislav Bali analizirajući diplomatsku građu iz 13. stoljeća zaključuje da se dokumenti koji spominju pojam *Sclauonia* gotovo uvijek vežu za prostor Zagrebačke biskupije te da se *tota Sclauonia* javlja samo u titulaciji bana i hercega.¹⁶ Mađarski povjesničar György Györffy iznio je i ranije slično mišljenje – od 13. stoljeća se (nakon tatarske provale) uz pojam *tota Sclauonia*, koji za njega znači cijeli prostor od Drave do Jadrana, javlja i pojam *Sclauonia* koji se odnosi isključivo na prostor od Drave do Gvozda, tj. prostor Zagrebačke biskupije.¹⁷ Takav razvoj događaja možemo povezati s jačanjem samosvijesti slavonskog plemstva, kao i porastom važnosti Zagrebačke biskupije te periodom snažnih hercega čije je središte moći bilo upravo na tom prostoru. U 13. stoljeću javit će se i prvi sabor na prostoru Slavonije, no o tome više riječi kasnije. Ukratko, može se zaključiti da se na prostoru s druge strane Gvozda očito počeo definirati zasebni osjećaj pripadnosti.

Nada Klaić u svom djelu *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* po pitanju Slavonije piše: *Sve do kraja XI st. Slavonija nije trajno ni pod hrvatskom ni pod ugarskom vlašću. Zato se na nju ne prenosi ni jedno od spomenutih imena; ona je čitav srednji vijek nosila opće slavensko ime – slavenska zemlja ili Slavonija – koje su joj dali njeni prvi slavenski naseljenici u VI st.*¹⁸ Dakle, smatra da su ime „Slavonija“ zemlji nadjenuli njeni prvi doseljenici u 6. stoljeću – ta je tvrdnja potaknula Roberta Zetta da napiše kratak članak u kojem opovrgava njenu tvrdnju. Zett najprije navodi nekoliko primjera koji potvrđuju da „Slavonija“ nije bila isključivo nedefinirano ime za prostor naseljen Slavenima već da u većini slučajeva posjeduje i vrlo specifično značenje u odnosu na neki konkretan teritorij.¹⁹ Kako to ime redovito nekom prostoru nameće vanjski faktor, a ne sami Slaveni, smatra da naziv Slavonija za prostor Međurječja dolazi iz ugarske perspektive. Naime, Slavonija je imala poseban položaj unutar Ugarskog Kraljevstva te se javila potreba dodijeliti neko ime tom prostoru koji očito nije bio sastavni dio Hrvatske, ali ni Ugarske u užem smislu. To je ime, logikom uvažavanja lokalnog sastava stanovništva, postalo *Sclauonia*, tj. Slavonija.²⁰ Na kraju zaključuje kako je *pod takvom pretpostavkom razumljivo da su Slaveni iz Slavonije kao svoj vlastiti naziv (endohoronim) koristili oblike: „Slovenska zemlja“, „Slovinska zemlja“, „Slovenski orsag“, kao i „Slovinje“.* U osnovi, to je *autohtoni odgovor na latinsko-ugarsko ime „Slavonia“ i to s istim pojmovnim sadržajem. Definiranje sebe kao slavenske zemlje, u opreci prema Mađarima, no unutar jedne te iste države.*²¹

¹⁶ Ibid. 126.

¹⁷ Ibid. 67.

¹⁸ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 2. izd (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 97.

¹⁹ Robert Zett, „O imenu Slavonija,“ prevela Mica Orban Kljajić, *Scrinia Slavonica* 13 (2013): 492 – 494.

²⁰ Zett navodi da se ista stvar vidi i u mađarskom jeziku gdje je naziv za Slavoniju *Tóthország*. Tóth u mađarskom jeziku prije 19. stoljeća označava „Slavene“, tj. konkretnije „Slavene unutar ugarskog državnog saveza“ (Zett, „O imenu Slavonija,“ 494).

²¹ Zett, „O imenu Slavonija,“ 494 – 495.

3.2. *Tota Sclauonia*

Što se pak „čitave Slavonije“ (*tota Sclauonia*) tiče, danas se u hrvatskoj historiografiji načelno smatra da se naziv odnosi na čitav prostor od Drave do Jadrana.²² No, javljale su se i još se uvijek javljaju i drugačije interpretacije – tako je primjerice Bali, kao pitanje otvoreno za diskusiju, iznio mogućnost da se *tota Sclauonia* u 13. stoljeću odnosila na prostor od granica Svetoga Rimskog Carstva pa sve do Vukovara, a ne od Drave do Jadrana.²³ Govoreći o rasponu „čitave (ili cijele) Slavonije“ nužno je sagledati i dvije funkcije koje su u nazivu nosile taj pojam, tj. ban (*banus tocius Sclauonie*) te herceg (*dux tocius Sclauonie*). Za eventualno traženje odgovora na pitanje raspona ovog pojma ipak je važnije promotriti funkciju hercega koja se na „hrvatskom“ prostoru javlja od druge polovice 12. stoljeća.

Preciznije, posebno nas zanima herceg Koloman (herceg od 1226. do 1241. godine). Čini se da je upravo on zaslužan što je Slavonija stekla naslov „regnuma“ pošto je prije dužnosti hercega bio kralj Galicije (više o tome u dijelu o „regnumu“). Koloman nam je kao herceg važan jer su neki povjesničari preko njega pokušali definirati opseg „čitave Slavonije“. Najvažniji je Lujo Margetić koji ističe da u srednjem vijeku titula nije uvijek odražavala stvarno područje moći, već je bila i odraz taštine, namjere i određene poruke koju vladar želi poslati, tj. na koje područje pretendira. S tim u vidu iznosi teoriju koja podupire tezu o „čitavoj Slavoniji“ od Drave do Jadrana. Naime, Koloman je kao herceg vodio ratove protiv bosanskog bana Ninoslava. Na temelju obrađenih izvora zaključuje kako Koloman od 1229. godine uvijek koristi titulu *dux totius Sclavoniae* (a od iste godine javlja se i titula *banus totius Sclavoniae*; ist. a.).²⁴ Nadalje, Margetić se poziva na niz isprava koje govore da se područje Bosne ponekad također nazivalo Slavonijom te smatra da je Koloman tom titulom htio iskazati svoju namjeru da podvlasti sva područja do Jadrana, uključujući zemlju bana Ninoslava. Prema Margetiću, papa u odgovorima Kolomanu redovito ispušta dodatak *totius* iz njegove titulacije (s pretpostavkom da je Koloman u pismu papi koristio takvu titulaciju budući da je u domaćim dokumentima koristi od 1229. godine)²⁵ jer je Grgur IX. kao vojvodu (*dux*) Bosne vidio upravo bana Ninoslava.²⁶ Margetić iz svog izlaganja ispušta spo-

²² Iako se nećemo detaljno dotaknuti stavova mađarske historiografije ipak treba napomenuti da i kod njih uglavnom vlada konsenzus po ovome pitanju. Od recentnijih primjera takvih stavova mogu se istaknuti primjerice Gyula Kristó (Gyula Kristó, *Társzemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon* (Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2003), 123) i Gábor Szeberényi (Szeberényi, „Graničje“ Slavonije,“ 419 – 420).

²³ Bali, *Slavonski meander*, 111.

²⁴ Lujo Margetić, „Neka pitanja ranije bosanske pravne povijesti,“ *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 56/6 (2006): 1752.

²⁵ Isto navodi i Bali koji temeljem analize dokumenata 13. stoljeća zaključuje da se do 1229. godine Koloman titulira *dux Dalmatie atque Croatiae*, a nakon te godine *dux totius Sclauonie* (Bali, *Slavonski meander*, 103).

²⁶ Ninoslava papa ne naziva banom (*banus*) jer bi to, zaključuje Margetić, značilo da je podređen nekome (kao što su banovi u „okolici“) te mu zato daje titulu

menuti križarski pohod na prostor Bosne koji se vodio između 1235. i 1238. godine protiv Ninoslava i bosanskih heretika. No, kaže da papa Ninoslava naziva *tom titulom* (tj. *dux*, op. a.) *tri puta 1233. i po jednom 1238. i 1239. god.* te da ga tako naziva čak i kada zna da se navodno vratio herezi.²⁷ Kao dodatni argument navodi i papino odbijanje Kolomanovog prijedloga da se nadbiskupija prebaci iz Splita u Zagreb iako Koloman zauzvrat biskupu nudi titulu hercega Slavonije (*ducatum Sclavonie*), tj. Margetić ponovno smatra kako je originalno herceg nudio *ducatum totius Sclavonie* (ist. a.), ali je papa u odgovoru izbacio dodatak „čitava“. U suštini Margetić smatra da je Grgur IX. htio opstruirati Kolomanove pretenzije prema Bosni jer je htio da Rim odigra prominentniju ulogu na tom prostoru (smatra da je zato i podredio Bosnu izravno papinskoj jurisdikciji 1238. godine, a tek 1247. prepustio Kalačkoj nadbiskupiji) te da je radi toga odbijao hercegu priznati titule s pojmom *totius Sclavonie* jer su one izravno ugrožavale prostor papinskog interesa.²⁸

Drugačije mišljenje iste je godine iznio Ivan Basić.²⁹ On smatra kako je Koloman htio ostvariti uniju između zagrebačke i splitske Crkve uz potporu pape, tj. nadbiskupska titula bi se prenijela iz Splita u Zagreb čime bi cijeli prostor od Drave (otprilike, jer je Zagrebačka biskupija mjestimice prelazila Dravu i Muru) do Jadrana došao pod jedinstvenu crkvenu upravu. Uz to, Koloman bi biskupu prepustio i čast hercega te bi tako cijeli „hrvatski“ prostor (u današnjem smislu) bio ujedinjen u jednom nositelju crkveno-političke vlasti.³⁰ Smatra kako je papa Grgur IX. podupirao ideju unije, a isto tako i Kolomanovu borbu protiv bosanskih heretika, jer je tražio snažnijeg saveznika na granici područja utjecaja cara Fridrika II. s kojim je papa bio u dugogodišnjim sukobima. Kolomanu je sve to bio tek dio „igre“ u kojoj je namjeravao, kako autor tvrdi, vratiti tron Kraljevstva Galicije. U konačnici je provala Tatara urušila planove – u bitki kod rijeke Šajó (11. travnja 1241.) Koloman je smrtno ranjen te je već iste godine preminuo. Ubrzo je u Rimu, nakon Grgurove smrti, na čelo Crkve došao novi papa Inocent IV. koji nije bio spreman u novonastalim okolnostima popustiti zagrebačkom biskupu Stjepanu II. da do kraja provede svoj i Kolomanov naum te je cijela ideja propala. Dodajmo još da Basić u istom radu navodi kako smatra da se u 13. stoljeću pod Slavoniju računalo područje između *Gvozda, Drave, porječja donje Une, Vrbasa i Bosne*.³¹

Iako se Basićevo i Margetićevo mišljenje razlikuju u pogledu pitanja točnih papinskih namjera i konačnog Kolomanovog cilja, ipak se slažu u jed-

dux jer ga priznaje kao samostalnog vladara (Margetić, „Neka pitanja ranije,“ 1752).

²⁷ Margetić, „Neka pitanja ranije,“ 1752.

²⁸ Ibid. 1752 – 1759.

²⁹ Treba napomenuti kako je Basić tada bio prvostupnik te nije još završio studij (završit će ga 2007. godine), no s obzirom da je u svom znanstvenom radu pokazao iznimno znanje i brzo se profilirao u jednog od najvažnijih hrvatskih povjesničara srednjeg vijeka smatramo da u ovom radu nije na odmet spomenuti i njegove tvrdnje.

³⁰ Ivan Basić, „O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću,“ *Pro Tempore* 3 (2006): 35.

³¹ Ibid. 33.

noj stvari i ujedno otvaraju zanimljivu interpretaciju pojma *tota Sclauonia* – da je taj pojam doista značio cijeli prostor od Drave do Jadrana te da je herceg Koloman očito imao ideje proširenja i učvršćivanja vlasti na ovom prostoru. No provala Tatara, Kolomanova smrt i nova papinska vlast spriječili su realizaciju ovog plana te možemo samo nagađati što bi bilo da je crkvena i/ili politička unija cijelog međuprostora Drave i Jadrana zaživjela.

Drugačiju metodu dobivanja odgovora na pitanje potražio je Vjekoslav Klaić. On ga, naime, vidi u određivanju granica unutar kojih se u srednjem vijeku prikupljao porez marturina ili kunovina. U svom radu *Marturina – Slavonska daća u srednjem vijeku*, koji do danas ostaje referentna studija o ovom porezu, Klaić pobija tvrdnje mađarskih povjesničara da se marturina ubirala i na prostoru Ugarske. Zaključuje da, iako ima nekih (dva-tri) individualnih slučajeva spomena marturine u Ugarskoj te nekoliko u Hrvatskoj iz 15. st. (u kojima se uvijek navodi da su posebna davanja), jedino u Slavoniji imamo stotine dokumenata koji potvrđuju da se na prostoru Međurječja marturina plaćala kao redovna opća daća.³² Smatra da je kralj Koloman zatekao marturinu u Slavoniji kao *neuređeni porez* koji se ponegdje plaćao novčano, a negdje u naturi te da je odredio da se od tada plaća u novcu po fiksnoj svoti.³³ U konačnici, autor zaključuje da se marturina ubirala na ovim prostorima (županijama): *Varaždinska, Križevačka, Zagrebačka, Podgorska, Gorička, Dubička, Garešnička i Vukovska. Nadalje u današnjim južnougarskim županijama: Zaladskoj, Simeškoj i Baranjskoj, i to po svoj prilici u onim kotarima, koji su južno od Mure i Drave; napokon u potonjim bosanskim oblastima na jugu Save, naime u Donjim krajevima, Usori i Solima kako se to razabira iz listine hercega Kolomana, dotično kralja Bele IV. od god. 1244. Nakon ovoga pregleda postaje nam jasno, šta je to „čitava Slavonija“ (tota Sclauonia) (ist. a.), kojoj je herceg najprije Andrijin sin Bela, a onda Koloman.*³⁴ Marturina se zadnji put spominje kao redovni opći porez 1505. godine (ima kasnijih spomena sve do 17. stoljeća, ali isključivo kao naziv za naturalnu daću podanika prema feudalcu) te je od tog vremena zamjenjuje *ratna daća* (*taxa, dica, contributio*) zbog novonastalih ratnih okolnosti.

U drugoj polovici 13. stoljeća, nakon Kolomanove smrti i kraja jake vlasti hercega, u ispravama nestaje prave distinkcije između pojmova Slavonija i „čitava Slavonija“. Tako se, primjerice, samo za jednu godinu (1268.) javljaju redom „*dux tocius Sclauonie et Croacie*“, „*dux tocius Sclauonie, Dalmacie et Croacie*“, „*dux tocius Sclauonie*“ i „*dux Sclauonie, et Croacie*“.³⁵ Nešto kasnije herceg Andrija također koristi više titula, a u jednoj se ispravi, koja se odnosi na Vesprimsku biskupiju, naizmjenice i paralelno koristi titula *dux tocius Sclauonie* te *dux tocius Sclauonie, Dalmacie et Croacie*.³⁶

³² Vidi u: Vjekoslav Klaić, „Marturina – Slavonska daća u srednjem vijeku“, *RAD* 62 (1904): 138 – 140. Klaić također navodi izvratke iz 76 dokumenata koji potvrđuju *marturinu* kao redovni porez u Slavoniji između 12. i 15. stoljeća, vidi str. 163 – 177 u n. dj.

³³ U prvo vrijeme 12 *frizatika*, Klaić, „Marturina“, 158.

³⁴ Klaić, „Marturina“, 184.

³⁵ Bali, *Slavonski meander*, 108.

³⁶ *Andreas dei gratia dux totius Slavoniae, Dalmatiae et Croatiae...* te *Andreas inclyti ducis totius Sclavonie...*, CD VI, 244 – 245; Bali, *Slavonski meander*, 111.

Ako sagledamo i bansku titulu situacija nije ništa jasnija. Tako se uz bana „čitave Slavonije“ javljao i *banus tocius Croacie* ili *banus tocius Croatiae et Dalmatie*.³⁷ S tim u vidu Bali otvara mogućnost da možda pridjev „tota“ izražava uvjerenje da osoba koja nosi banski naslov uživa **potpunu** (ist. a.) vlast nad nekim prostorom.³⁸

Zbog ovakvih nedosljednosti i dalje ostaje otvorenim pitanje odnosi li se prostor „čitave Slavonije“ na potez Drava – Jadran, prostor od zapadne do istočne granice cjelokupnoga savsko-dravskog međurječja ili pak je riječ o pojmu koji označava isto područje kao i „uža“ Slavonija zbog čega se u dokumentima mjestimice javlja navođenje sve tri sastavnice ili pak dva bana koji očito vladaju različitim područjima (tj. jedan Hrvatskom i Dalmacijom, a drugi Slavonijom) iako onaj slavonski nosi titulu *banus tocius Sclauonie* (ist. a.).

3.3. *Regnum Sclauonie*

Većina stručnjaka danas smatra da se pojam „Regnum Sclavoniae“ u predosmansko vrijeme odnosio okvirno na prostor današnje sjeverozapadne Hrvatske. Riječ je o srednjovjekovnoj Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji; kasnije se (konac 14. stoljeća) u „regnum“ ubraja i Varaždinska županija te, od početka 15. stoljeća, i mala Virovitička županija.³⁹ „Regnum“ se također vremenom proširio i na tri županije južno od Save – Dubicu, Vrbas i Sanu. Pitanje točnih granica „regnuma“ nije u potpunosti riješeno. Definiranje južne granice veže se uz jedan spor hrvatske i mađarske historiografije – gdje je točno bila planina Gvozd koja je, prema srednjovjekovnim izvorima, dijelila Slavoniju od Hrvatske? Dok je starija hrvatska historiografija Gvozd uglavnom poistovjećivala s Petrovom gorom na Kordunu,⁴⁰ u novije doba ipak je prevladalo

³⁷ CD VI 117 – 119; 121; 123; Bali, *Slavonski meander*, 118.

³⁸ Bali, *Slavonski meander*, 119. Spisak hrvatskih i slavonskih banova, popraćen izvorima, od 1301. – 1460. godine vidi u: Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, sv. 2 (Budimpešta: História – MTA Történettudományi intézete, 1996), 16 – 27. Za banove između 1525. i 1615. vidi u: Géza Pálffy, *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century* (Boulder, Colorado, New Jersey, New York: Social Science Monographs–Wayne, Center for Hungarian Studies and Publications, Columbia University Press, 2009), 248. Dobar pregled svih banova od 10. st. do 1918. godine vidi u: Ivo Goldstein, ur., *Kronologija – Hrvatska, Europa, svijet* (Zagreb: Novi Liber, 1996), 336 – 337.

³⁹ Stanko Andrić, *Hrvatska enciklopedija*, s.v. „Slavonija“, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56610> (pristup 14. 3. 2020); Neven Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam International, 2007), 53, karta 1 na str. 222; Géza Pálffy, „The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century),” u *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, ur. Géza Dávid, Pál Fodor (Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000), 11; Pálffy, *The Kingdom of Hungary*, 50 – 51, karta 1 na str. 274; Nenad Močanin, *Town and country on the middle Danube: 1526-1690* (Leiden, Boston: Brill, 2006), 10; Mikecz, „The Place that Lies Between,” 5.

⁴⁰ Usp. npr. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 511 – 512 te Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije, dio I., čest I. (do god. 1107)* (Zagreb: Kr. hrv. slav. dalm. zemaljska vlada, 1914), 394 – 396.

mišljenje Stjepana Gunjača da je riječ o planini Kapeli.⁴¹ Na istoku je pitanje posebno problematično, no možemo ukratko sažeti kako je ranija historiografija uglavnom pomicala granicu sve do Vukova(ra), dok novija smatra da je granica otprilike pratila istočnu liniju Zagrebačke biskupije. Zapadna je granica bila definirana dodirnom sa Svetim Rimskim Carstvom. Pitanje sjeverne granice također je bilo sporno u raspravama hrvatskih i mađarskih povjesničara – je li riječ o rijeci Dravi ili ne? Sa sigurnošću znamo da su neke ugarske županije prelazile Dravu (Vjekoslav Klaić dokazao je i prikupljanje marturine u tim dijelovima županija), ali isto tako znamo i da je Zagrebačka biskupija na više mjesta prelazila Dravu, pa čak i Muru (tako je, primjerice, Međimurje i u kasnijim vremenima bilo dio ugarske županije Zala, ali je uvijek ostalo pod crkvenom upravom zagrebačkog biskupa). Očito je, barem za neke autore, da Drava ipak nije djelovala kao definitivna granica u vremenu srednjeg vijeka. To potvrđuje i analiza diplomatske građe isprava iz 13. stoljeća na temelju koje se vidi da se često s „mađarske“ strane Drave kao svjedoci u ispravama javljaju slavonski plemići te da se i plemići/župani prekodravskih županija javljaju kao pratnja/svjedoci slavonskog hercega.⁴² Isto tako postoji i više isprava koje potvrđuju da je i slavonski ban (ban čitave Slavonije, *banus totius Sclauonie*) ponekad sudio i u ugarskoj županiji Zala. S druge pak strane našli su se neki povjesničari koji smatraju da je Drava od početka 13. stoljeća sigurna granica Ugarske i Slavonije. Već je György Györffy iznio ideju da je Drava kao granica definirana najkasnije 1230-ih godina, a nedavno se s takvom tvrdnjom – doduše popraćenom drugačijom argumentacijom – složio i Gábor Szeberényi.⁴³

⁴¹ Usp. Stjepan Gunjača, „„Gvozd“ u ratovima Arpadovaca u Hrvatskoj potkraj XI stoljeća,“ u *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 4, ur. Stjepan Gunjača (Zagreb: Školska knjiga, 1978) koji je donio najsuštavniji pregled izvora o Gvozdu. Slično mišljenje o Gvozdu kao Kapeli javljalo se i ranije, vidi primjerice u: Franjo Rački, „Hrvatska prije XII vieka: glede na zemljišni obseg i narod,“ *RAD* 56 (1881): 77; Vjekoslav Klaić, „Slavonija od X. do XIII. stoljeća,“ u *Slavonske povijesne teme*, ur. Dragutin Pavličević (Vinkovci: Privlačica, 1994), 15. Dok je hrvatska historiografija dugo bila (a djelomično je i danas) podijeljena oko položaja Gvozda, istovremeno je u mađarskoj historiografiji Gvozd redovito poistovjećivan s Kapelom (Szeberényi, „„Granice“ Slavonije,“ 426). Ovim putem skrećemo pažnju na stav koji je nedavno iznio Gábor Szeberényi. On, naime, smatra kako „Gvozd“ nije nužno prirodno-geografski pojam (tj. planina kao granica), već da je možda riječ o političkom konceptu koji je svojevrstna metafora za strukturalne razlike između Ugarske (uključujući Slavoniju) i Hrvatske. Opseg tog područja bio bi negdje između Petrove gore i Kapele, tj. riječ je o prostoru današnjeg Korduna (usp. Szeberényi, „„Granice“ Slavonije,“ 426 – 430; 434).

⁴² Bali, *Slavonski meander*, 128.

⁴³ György Györffy, „Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata,“ *Levéltári Közlemények* 41 (1970): 226 – 230; Szeberényi, „„Granice“ Slavonije,“ 426. Gábor Szeberényi se posebno bavi pitanjem tzv. Prekodravlja (*pars que ultra Drauam*), tj. odnosa između pojma Slavonija i Prekodravlje pri čemu zaključuje da su ti pojmovi zapravo bili sinonimi. Takvom interpretacijom osporava viđenje Boglárka Weisza i Attila Zsoldosa (usp. Boglárka Weisz, Attila Zsoldos, „A báni joghatóság Szlavóniában és a Dráván túl,“ u „*Fons, skepsis, lex*“. *Ünnepi*

Nedovoljan broj izvora koji su k tome još popraćeni mnogim nedosljednostima, a često i proturječnostima, omogućili su hrvatskoj, ali i mađarskoj strani, da iznesu interpretacije koje zapravo ostaju otvorene do danas te bi, sada kada je historiografija ovih dviju zemalja lišena (ili bi barem trebala biti) nacionalno-romantičarskih tendencija, bilo potrebno pokušati pronaći odgovore na njih. Kao primjer otvorenih mogućnosti možemo navesti Vjekoslava Klaića i njegove polemike s mađarskim povjesničarima (no bilo je i drugih⁴⁴) o pitanju slavonskih županija. On za neke donjougarske županije (Baranjska, Šimeška, Zaladska)⁴⁵ navodi sljedeće: *prvo su te županije djelomice prelazile u starije vrijeme preko Drave u kraljevinu Slavoniju, tako da su se ti dijelovi rečenih županija i pribrajali Slavoniji, dotično hrvatskomu kraljevstvu; a drugo, što je još zamašnije, te su se tri županije mnogo puta — osobito u XIII. stoljeću — čitave vrstale i podređivale pod vlast hrvatskih (slavonskih) hercega i bana, te se smatrale dijelovima rečenoga „ducatusa” ili „banatusa”* (ist. a.).⁴⁶ Ugarski povjesničari tvrdili su da županijske podjele u Međurječju nije bilo prije dolaska ugarske vlasti. Tome se posebno usprotivio Klaić koji je dokazivao da su u Međurječju postojale *slavenske plemenske župe* još i prije uspostave ugarskog županijskog modela.⁴⁷ Pitanje županijskog sustava u ranosrednjovjekovnoj Slavoniji još uvijek (kao i dosta tema iz tog razdoblja) nije potpuno razriješeno, no novija historiografija načelno se slaže s Klaićevom tezom. Tako, primjerice, u jednoj recentnoj monografiji o hrvatskom ranom srednjem vijeku autori konstatiraju da bi *prvoj polovici 11. stoljeća mogli pripadati i počeci uvođenja županijskog upravnog sustava u zapadnom međuriječju. Doduše, o tamošnjim županijama nema podataka ni iz 11., a kamoli ranijih stoljeća, ali brojnost plemenskih županija u Slavoniji u 12. i 13. stoljeću nedvojbeno upućuje na zaključak da su morale postojati i prije.*⁴⁸

Stanko Andrić, koji se posebno posvetio pitanju Slavonije, u skladu s nekim ranijim autorima kojih ćemo se dotaknuti kasnije, zaključio je da da-

tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére, ur. Tibor Almási, Éva Révész, György Szabados (Szeged: SZTE Történeti Segéd tudományok Tanszék, Szegedi Középkorász Műhely, 2010), 478) koji na temelju nekih isprava tvrde da su se dijelovi teritorija južno od Drave nalazili pod direktnom upravom Ugarske.

⁴⁴ Vidi primjerice Juraj Ćuk, „Pripadnost nekih ugarskih županija hrvatskom kraljevstvu u XII. i XIII. stoljeću,” *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 16 (1914): 155 – 195.

⁴⁵ *Baranjska županija sezala je sve do provale Turaka preko Drave, te su njoj pripadali Osijek i malen kraj Osijeku na zapadu i jugozapadu (...) Pripadali su u XV. stoljeću Baranjskoj županiji Osijek, Valpovo, Podgorač, Našice i Feričanci, dok su Orahovica, Drenovac, Viljevo, Mikloš i Miholjac bili u Križevačkoj županiji* (Klaić, „Marturina,” 140).

⁴⁶ Klaić, „Marturina,” 140.

⁴⁷ Klaić, „Slavonija od X. do XIII.,” 38 – 39.

⁴⁸ Hrvoje Gračanin, Silvija Pisk, „Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku,” u *Nova zraka u europskom svjetlu: Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, ur. Zrinka Nikolić Jakus (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), 360.

našnji zemljopisni pojam Slavonije (kao dijela Hrvatske) ima svoje ishodište u tzv. „Regnum Sclavoniae“, tj. **zajednici županija križevačke, zagrebačke i varaždinske** (ist.a.), koju su tamošnji zemljoposjednici ustrojili sredinom 13. stoljeća.⁴⁹ Slično i Nenad Moačanin smatra da je Kraljevstvo Slavonije više bilo konfederacija županija nego pravo kraljevstvo.⁵⁰

Danas se drži kako Vukovarska, Srijemska i Požeška županija nikad nisu bile smatrane dijelom „regnuma“ iako su neki raniji autori (primjerice Vjekoslav Klaić) smatrali drugačije. Slavonija se kao „regnum“ javlja od sredine 13. stoljeća u vrijeme hercega Kolomana.⁵¹ Tako Koloman već 1232. godine u jednoj ispravi ističe kako je Slavonija njegovo kraljevstvo (...in regnum nostrum videlicet Sclauoniam...).⁵² Prije no što je postao herceg, Koloman je bio kralj Galicije (*rex Rutenorum*) te očito njegovoj ustrajnosti da nastavi koristiti kraljevsku titulu trebamo „zahvaliti“ što se pojam *regnum* počinje vezati i uz Slavoniju.

U istom stoljeću, 1273. godine, spominje se i prvi „opći sabor kraljevstva čitave Slavonije“ (*Congregatio regni totius Sclavonie generalis*).⁵³ Márta Font u ovom saboru vidi odjek sličnih sabora koji se javljaju i ranije na ugarskom prostoru, samo što ih u slučaju Slavonije saziva ban, a ne palatin.⁵⁴ Zaključuje kako se slavonski sabor sastajao rijetko u usporedbi s ugarskim (od prvog sabora do konca 14. stoljeća navodi redom: 1273., 1278., 1279., 1321., 1347., 1360. i 1380.), no da je njegova važnost u tome što je s vremenom pre-rastao u staleški sabor Slavonije.⁵⁵

3.4. Jedan historiografski relikv – *Ducatus Sclauonie* (Slavonski dukat ili banat)

Tezu o postojanju *Slavonskog dukata* ili *banata* zagovarao je Miho Barada oslanjajući se primarno na vijest koju 1770. godine donosi Baltazar Adam Krčelić, a koji se i sam poziva na raniji izvor, u historiografiji poznat kao *Od-*

⁴⁹ Stanko Andrić, „Klaićev udio u raspravama hrvatske i mađarske historiografije“, u *Potonuli svijet – rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, ur. Stanko Andrić (Slavonski brod: Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001), 60.

⁵⁰ Nenad Moačanin, *Town and country*, 9.

⁵¹ Andrić, *Hrvatska enciklopedija*, s.v. „Slavonija.“

⁵² CD III, 369.

⁵³ Izvorni latinski tekst zaključaka prvog sabora Kraljevine Slavonije vidi u: CD VI, 25 – 28. Prijevod zaključaka vidi u: Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Zagreb: Školska knjiga, 1972), 152 – 156.

⁵⁴ Márta Font, „Ugarsko Kraljevstvo i Hrvatska u srednjem vijeku“, preveo Dinko Šokčević, *Povijesni prilozi* 28 (2005): 17.

⁵⁵ Ponešto je o zasjedanju *congregatione generali* pisao Vjekoslav Klaić (vidi Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 1, *Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641 – 1102) – Drugo doba: vladanje kraljeva Arpadovića (1102-1301)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1988), 280 – 282; 318 za prvo poznato zasjedanje iz 1273. godine te Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 4, *Treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526) – (III) Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458 – 1526)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1988), 152 – 155 za važno zasjedanje u vrijeme kralja Korvina iz 1480. godine).

lomak ljetopisa – taj odlomak Krčelić pripisuje arhidakonu Ivanu Goričkom (oko 1280. – 1353. godine).⁵⁶ Prema Baradi zapadno Međurječje zauzeli su Ugri još u vrijeme kralja Stjepana I. te ga dali na uživanje Svetoslavićima, koji su bili pobočna loza Trpimirovića. U pozadini cijele priče bila je dinastička borba između protjeranog hrvatskog kralja Svetoslava Suronje – koji je saveznika našao u Mađarima – i uzurpatora Krešimira III. (tj. riječ je o *dinastičkom rivalstvu Svetoslavovića i Krešimirovića, koje Orseoli, a s njima i Svetoslavovići prenesoše iz Mletaka na Mađarski dvor*).⁵⁷ Kralj Stjepan I. Sveti uspio je u borbama zauzeti dijelove Krešimirove (III.) Hrvatske južno od Drave te ih *predao u vlast Svetoslavovića, te se tako tada, poslije g. 1027. stvorila nova samostalna hrvatska oblast, zvana banat ili dukat slavonski*.⁵⁸ Taj dukat bio bi matični prostor s kojeg vlada i Zvonimir – prije nego je sklopio ugovor s Petrom Krešimirovom IV. o sjedinjenju država – a prostirao se od Gvozda do Drave, potpuno neovisan *od Mađarske, Njemačke i Hrvatske Krešimirovića*.⁵⁹ Zaključno Barada smatra kako poseban položaj Slavonije nakon Ladislavova osvajanja govori u prilog njegovoj tezi. Naime, Slavonija nije imala isti pravni položaj kao Hrvatska, a nije niti integrirana u sastav Ugarske.

Pitanje *Slavonskog dukata* bilo je aktualizirano u vrijeme pisanja prvog sveska *Historije naroda Jugoslavije*. Naime, Barada je u tekstu koji je, kao autor hrvatskog dijela sinteze, predao povjerenstvu dodao i svoju tezu o slavonskom prostoru.⁶⁰ Nakon što mu je na sastanku savezne komisije u prosincu 1949.

⁵⁶ Baltazar Adam Krčelić, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Notitiae praeliminaries* (Zagrabiae: Typis demum Antonii Jandera, V.C.E.Z. typographi, 1770), 101 – 102. Tezu je razradio Barada, ali ju originalno iznosi Franjo Rački na temelju vijesti da je Krešimir III. sudjelovao u ratu protiv Konrada na strani ugarskog kralja Stjepana I. i da mu je na osnovu toga pripao dio Slavonije (Mladen Švab, „Prilog kritici odlomka „Kronologije“, djela pripisanog arhidakonu Goričkom Ivanu,“ *Historijski zbornik* 35 (1982): 156) – dakle, ugarski kralj daje Slavoniju svojom voljom. Švab u istom radu daje prilog kritici *Odlomka* komparirajući ga s drugim kronikama srednjega vijeka te zaključuje da se iste vijesti kao u *Odlomku* mogu pronaći i u *njemačkim, ugarskim, hrvatskim, mletačkim i bizantskim izvorima* (Ibid. 154). Nada Klaić kritizirala je Švabov pristup izvorima, kritizira njegovu selektivnost te zaključuje da ju treba odbaciti (Nada Klaić, „Baltazar A. Krčelić (1715 – 1778) autor tzv. odlomka ljetopisa iz 11. stoljeća,“ *Croatica Christiana Periodica* 9/16 (1985): 10 – 11; 43, vidi posebno bilj. br. 67 i 68 na str. 11). Spomenimo da je svoj prilog raspravi o *Odlomku* dao i Lujo Margetić (usp. Lujo Margetić, „Neka pitanja tzv. zagrebačke kronike i popisa biskupa,“ *Croatica Christiana Periodica* 17/32 (1993): 1 – 16).

⁵⁷ Miho Barada, „Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 50 (1928/1929): 166.

⁵⁸ Ibid. 167. Barada nastavlja kako se s tom tvrdnjom *slažu svi, makar i rijetki bili, dokumenti*, a kao prvi ističe upravo spomenuti *Odlomak ljetopisa* (uz to i Supertarski kartular, Tomu Arhidakona itd).

⁵⁹ Barada, „Dinastičko pitanje,“ 170. Prema ovoj tezi Zvonimir i Petar Krešimir IV. sklopili su nekakav ugovor kojim se Zvonimirova domena sjedinjuje s „primorskom“ Hrvatskom, a zauzvrat Zvonimir postaje suvladar i nasljednik prijestolja.

⁶⁰ Vidi poglavlje *Hrvati u mađarskoj feudalnoj državi – stvaranje Slavonskog dukata* u: Magdalena Najbar-Agičić, ur., „Radi se o časti hrvatske nauke...“ – *Rasprave o hrvatskoj povijesti ranoga srednjeg vijeka za „Historiju naroda Jugoslavije“ (1949 – 1950)* (Zagreb: Srednja Europa, 2013).

godine prigovoreno na unošenje *dukata*, budući da je riječ *ustvari o hipotezi*, Barada je pristao na uklanjanje spornog dijela iz teksta, ali uz opasku *da mu je Šišić rekao „što više čitam, sve više vidim da imate pravo“*.⁶¹

Tekst *Odlomka* neki su povjesničari odbacivali još i prije iznošenja Baradine teze. Tako Vjekoslav Klaić smatra da je riječ o *kompiliranoj razpravici kojoj je svrha pokazati kako je Slavonija, prvobitno tobože ugarska, spala pod hrvatske vladare*, a njen autor nikako nije mogao biti arhiđakon Ivan.⁶² Nada Klaić također odbacuje arhiđakona Ivana kao autora (doduše tek u kasnijim radovima nakon 1985. godine, dok je u ranijima sklona takvoj interpretaciji) te smatra da je autor *Odlomka* sam Krčelić koji ga sastavlja na temelju jednog pisma zagrebačkog biskupa Nikole Stjepanića Selničkog iz 1598. godine.⁶³ Slaže se sa stavovima svojega djeda kako je *Odlomak* djelo sastavljača *koga muči tek jedna misao, a ta je: kako iz poznatih historijskih podataka dokazati pravo „Svete krune“ na Slavoniju, što, prevedeno u politički rječnik, znači pravo svih onih vladara koji su od Stjepana I, prvog ugarskog kralja, nosili i njegovu krunu*, čime se, dakako, cilja na Krčelića koji svoje djelo i piše na poticaj Marije Terezije i u njemu legitimira pravo ugarske krune (koju tada drže Habsburgovci) na Hrvatsku i Slavoniju.⁶⁴ Tezu odbacuje i Lujo Margetić navodeći da *podrobna raščlamba spomenutih vrela nije povoljna za Baradinu tezu, i, što je za nas ovdje još važnije, za prihvaćanje nekih vijesti o Slavoniji prije 1091*.⁶⁵

Neki kasniji autori također su zastupali tezu o *Slavonskom banatu* – primjerice Ivo Goldstein koji navodi da se tridesetih godina 11. stoljeća učvršćuje *hrvatska politička jedinica na panonskim prostorima, koja se protezala od Gvozda na jugozapadu do Drave na sjeveru. Dogodilo se to uz pomoć Mađara, odnosno Arpadovića koji su na tom prostoru osigurali vlast Svetoslava Suronje*

⁶¹ Ibid. 83. Rasprava se nastavila i na sastanku „Povijesnog društva Hrvatske“ u proljeće 1950. godine, gdje je Jaroslav Šidak stao na stranu Baradine teze (Najbar-Agičić, „Radi se o časti hrvatske nauke“, 135; 181 – 183; 189 – 191).

⁶² Usp. Klaić, „Slavonija od X. do XIII.“

⁶³ Klaić kao dodatni argument tezi navodi i činjenicu da je sam tekst Stjepanićeva memoranduma tiskan u Krčelićevoj *Povijesti stolne crkve zagrebačke*. U nastavku slijedi prijevod spornog dijela Stjepanićeva pisma (podebljani dijelovi označeni su u originalu kod Nade Klaić i označavaju mjesta u kojima se *Odlomak* i pismo poklapaju):

Drugo je Slavonija, a drugo Hrvatska. Rieka Cetina razstavlja obje, kako to svjedoče najvjerodostojniji spomenici Andrije II., Bele IV., Sigismunda i Matije. Da je Zagreb u Slavoniji, ne dvoji nitko. Ova (Slavonija), kako svjedoče naši ljetopisi, sdružila se je još prije Gejze (vojvode) sa kraljevnom Ugarskom, pošto je istinit dio i čest stare Panonije, te se zvaše vojvodina ugarska. Od svetoga Stjepana dan bje dio (te Slavonije), ležeći s zapadu i jugu Krešimiru, kralju hrvatskomu; ali bje opet od Andrije I. natrag osvojen; po drugi put zadobi ga sa sestrom Ladislava I. Dimitar zvan Svinimir. Po smrti ovoga i sestre kralja Ladislava, morao se je ovaj dio (Slavonije), pošto bješe dan u miraz, povratiti Ugarskoj i ostaje s njom sdružen u sve vieke (Klaić, „Baltazar A. Krčelić“, 10).

⁶⁴ Klaić, „Baltazar A. Krčelić“, 13

⁶⁵ Lujo Margetić, „Pitanja iz najstarije povijesti Zagrebačke biskupije i Slavonije,“ *Croatica Christiana Periodica* 18/34 (1994): 33.

ili njegova sina Stjepana. Ta će se jedinica nazvati banat ili dukat slavonski i konačno će se u drugoj polovini 11. stoljeća sjediniti s prijadranskom Hrvatskom.⁶⁶ Međutim, većina povjesničara danas odbacuje tezu o postojanju nekakve teritorijalne jedinice u vlasti roda Svetoslavić uz patronat ugarskih vladara. Tako Hrvoje Gračanin navodi da na istoku Međurječja Mađari vjerojatno uspostavljaju svoje upravne jedinice već rano u 11. stoljeću, no da za zapadni dio nema mjesta takvim tvrdnjama.⁶⁷ Sukladno takvim tvrdnjama pada u vodu i mišljenje da je možda Zvonimir, suprug ugarske princeze Jelene, upravljao Međurječjem kao ugarski namjesnik, odnosno upravo kao vladar *banata*.⁶⁸ Gračanin smatra kako *doista nema mjesta za historiografsku tvorbu poznatu kao „slavonski banat ili dukat“ koja bi obuhvaćala zapadno Međuriječje i činila zasebnu oblast pod mađarskim vrhovništvom, ali pod upravom hrvatskog vojvode iz roda Svetoslavića, pobočne loze Trpimirovića.*⁶⁹

4. (Još neki) hrvatski (i mađarski) povjesničari o „slavonskom pitanju“

Ranim razdobljem „Regnum Sclavoniae“ bavili su se mnogi autori. Pojedine smo stavove nekih od njih već iznijeli, ali smatram da je pojedine tvrdnje na ovom mjestu potrebno uklopiti u šira shvaćanja njihovih autora. Za početak treba spomenuti već nekoliko puta citiranog Luju Margetića. Navodeći niz objavljenih izvora koji spominju „regnum“, on ukazuje na istu stvar kao i Mladen Ančić, tj. da problem predstavlja spomen *Regnum totius Sclavoniae* jer „regnum“ i „totius“ Slavonije predstavljaju različite stvari.⁷⁰ Čini se kako ni sam Margetić ne zna što bi zaključio jer iznosi pretpostavku da je možda, u slučaju 1273. godine, riječ o kasnijoj greški pri prepisivanju, a istovremeno u istoj bilješki navodi i niz drugih izvora koji spominju isti naziv (tj. s „totius“). Margetić je „regnum“ u slučaju Slavonije preveo kao „Vladanje“ te ističe da postoji distinkcija između „regnuma“ u značenju kraljevstva (kao npr. Ugarska i Hrvatska) i u slučaju poput slavenskog koji je on poistovjetio s pojmom „Zemlja“ koji se u 13. stoljeću javlja na austrijsko-bavarskom području, tj. *samoupravna zajednica županija*.⁷¹

⁶⁶ Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, 352.

⁶⁷ Gračanin, *Južna Panonija*, 279.

⁶⁸ Neven Budak takvu teoriju – da je Zvonimir potomak protjeranog hrvatskog kralja koji se sklonio u Veneciji – smatra *nedovoljno utemeljenom* te zaključuje da je njegovo podrijetlo nepoznato. Osim toga drži kako je *prihvatljivije* tumačenje da je Suronja nadimak kralja Krešimira III. kojega su zbacili u pobuni Svetoslav i Gojслав I. Krešimirov sin Stjepan bio bi spomenuti Stjepan koji je oženio duždevu kćer Hicelu, te se u konačnici vratio na prijestolje kao Stjepan II. (Budak, *Hrvatska povijest*, 247-248; 255).

⁶⁹ Gračanin, Pisk, „Sjeverozapadna Hrvatska,“ 360. Autori ističu kako nedostatak spomena Slavonije u ispravama hrvatskih vladara ne treba pripisivati postojanju *banata*, već da je vjerojatno riječ o posljedici nepostojanja *dovoljno čvrste organizacije ovoga područja* (Ibid).

⁷⁰ Lujo Margetić, „Državnopravni položaj Hrvatske u doba Krbavske bitke,“ *RAD* 33 (1995): 8 – 18.

⁷¹ Ibid. 10 – 12. „Regnum Sclavoniae“ je sa savezom županija poistovjetio i Stan-ko Andrić, „Klaićev udio,“ 64.

U historiografiji je bilo postavljano i pitanje je li Slavonija ikada, prije 13. stoljeća, bila samostalno državno-pravno tijelo. Takvu je interpretaciju ponudio Luj Margetić koji, prije svega na temelju djela *De Administrando Imperio* (glava 30.), tvrdi da je u Slavoniji između 833. i 1078. godine postojao samostalni vladar koji je bio pod utjecajem hrvatskih vladara *neizravno*, ali *efikasno* preko crkvene vlasti Splitske metropolije.⁷² Margetić nadalje tvrdi da je kralj Zvonimir konačno *ujedinio* dvije države u jednu cjelinu koja je, međutim, ubrzo propala kada je ugarski kralj Ladislav 1091. godine osvojio prostor Slavonije i stao na planini Gvozd. Takvoj su se interpretaciji oduprli drugi povjesničari, pa tako Hrvoje Gračanin iznosi potpuno drugačiju interpretaciju prema kojoj je navod cara Konstantina u *DAI* zapravo dokaz vazalnog odnosa kneževine na prostoru savsko-dravskog međurječja prema Franačkoj te zaključuje da u vrijeme kada nastaje *DAI* (dakle, 10. stoljeće) *nije u „Panoniji i Iliriku“ mogao postojati nezavisan knez.*⁷³ Puno ranije, 1881. godine, Franjo Rački pisao je o tome kako je u 9. stoljeću Hrvatska na prostoru Pounja i Pokuplja graničila s Donjopanonskom kneževinom koja je bila neovisna od Hrvatske; tom je prilikom kritizirao i naziv „Panonska Hrvatska“ za tu kneževinu. Kada je riječ o 10. stoljeću, Rački smatra da se hrvatska vlast već proširila na prostor oko Siska (referirajući se na dokumente crkvenih sabora u Splitu), ali dodaje *koliko je ona (Hrvatska, op. a.) tu vlast ondje vršila obzirom na spomenute nestalne odnose radi susjedstva Magjara, kod kojih nije još vladao državni poredak, to se ne može osjećati izviestno.*⁷⁴ Istovremeno na temelju *DAI* zaključuje da Mađari već početkom 10. stoljeća drže prostor „srijemske Slavonije“ (kasnije je prešla u ruke Bizanta pa ponovno i konačno u ruke Mađara krajem 11. stoljeća). Što se pak tiče 11. stoljeća, Rački piše da je tada prostor „Slavonije“ (opsegom otprilike prostor kasnije Zagrebačke biskupije, tj. kanoantička rimska provincija *Pannonia Savia*) bio pod hrvatskim vladarima.

Nadalje, treba spomenuti i Vjekoslava Klaića te Ferdu Šišića koji su iznosili međusobno slične argumente o položaju Slavonije. Dokazivali su da se vlast pečuškog biskupa nije protezala preko Drave prije Ladislavovih osvajanja. Tu su tvrdnju temeljili na ispravi kralja Andrije II. (oko 1235. godine) u kojoj on kaže kako Pečuška biskupija nije prije Ladislava imala utvrđenu granicu preko Drave te da je *sv. kralj Ladislav prvi prešao rijeku Dravu i donijevši vlast prvi sebi podvrgnuo slavenske krajeve.*⁷⁵ Klaić se posebno bavio

⁷² Margetić, „Pitanja iz najstarije povijesti,“ 20 – 49.

⁷³ Gračanin, „Od Hrvata,“ 72. Cijeli navod glasi (prema Gračaninovu prijevodu): *Od Hrvata pak koji su stigli u Dalmaciju odvojio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom. No, i oni su imali nezavisnog vladara koji je slao poslanike, ali jedino vladaru Hrvatske iz prijateljstva* (Gračanin, „Od Hrvata,“ 68). Nikola pl. Tomašić prevodi isti odlomak kao: *Od onih se pako Hrvata, koji dođoše u Dalmaciju, odijeli jedna čest i obladaše Ilirikom i Panonijom. I ovi imaju samosvojnog arhonta, koji tek šiljahu prijateljske darove arhontu Hrvatske* (Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom (De administrando imperio)*, prev. Nikola pl. Tomašić, prir. Mladen Švab (Zagreb: August Cesarec, 1994), 80 – 81).

⁷⁴ Rački, „Hrvatska prije XII vieka,“ 79.

⁷⁵ CD III, 445; Andrić, „Klaićev udio,“ 51; Klaić, „Slavonija od X. do XIII,“ 34.

proučavanjem spomenute marturine/kunovine te zaključuje kako je do 1320. godine pod pojmom „Slavonija“ smatran cijeli prostor Međurječja do Dunava. Tada su Vukov(ar)ska, Srijemska i Bodruška županija dane na korištenje banu mačvanskog banata te Klaić smatra da se od tada poimanje Slavonije potiskuje prema zapadu (tj. od vlasti bana „čitave Slavonije“ izuzeta je Vukov(ar)ska županija), no zaključuje da *premda su Vukovskom županijom od XIV. stoljeća upravljali bani Mačve, nije se ipak nikad zaboravilo, da je ta županija dio Slavonije, kao što i ostala zemlja između Drave i Save.*⁷⁶ Uz to dodaje kako je marturina kao osnovni porez na zemlju na prostoru Međurječja ostala svojevrsni relikv prošliosti u kojoj se „Slavonija“ protezala do Vukova(ra). Klaić je također smatrao da je slavonski prostor prije 12. stoljeća bio dio Hrvatske, točnije od vremena Tomislava nakon što Slavonijom prestaju vladati posebni knezovi (Ljudevit, Braslav...). Kao jedan od argumenata navodi i djelo Tome Arhiđakona u kojem stoji kako je Ladislava na osvajanje Hrvatske pozvao neki plemić iz Slavonije; dakle u 13. stoljeću još uvijek postoji svijest o tome da je Slavonija bila dio Hrvatske; jer zašto bi inače slavonski plemić zvao na osvajanje? Uz to poziva se na jednu ispravu kralja Andrije II. izdanu zagrebačkom biskupu iz 1217. godine u kojoj stoji: *...kad smo došli do zagrebačke biskupije i samostana, podignuta od sv. kralja Ladislava, koji je zemlju slavonsku ili banovinu priveo kršćanstvu i kruni ju ugarskoj podložio* (ist. a.), *te u istoj banovini biskupiju osnovao...*⁷⁷

Pravni povjesničar Antun Dabinović imao je sličnu interpretaciju kao Margetić. Naime, on kaže kako prostor između Save i Drave nije bio mađarski već u 10. stoljeću te citira navode popa Dukljanina i Tome Arhiđakona o tome kako je Splitska nadbiskupija, odnosno Kninska biskupija, sezala sve do Drave. Uz to, poziva se na iste isprave kralja Andrije II. iz 13. stoljeća kao Klaić i Rački. Smatra kako je u 11. stoljeću na prostoru Slavonije došlo do trzavica između pristaša latinskog jezika i pristaša slavenskog jezika u bogoslužju, a te *oprečnosti* iskoristio je Zvonimir *te je pod nama nepoznatim okolnostima proširio svoju vlast na savsko-dravsko Međurječje i valjda na krajeve oko Srijemske Mitrovice.*⁷⁸ Nadalje, drži da se prostor Međurječja *držao i upravljao odvojeno od hrvatske države, kao porodična svojina Zvonimirove kuće, i da su imali svoje upravne organe, koji su odgovarali samome Zvonimiru.*⁷⁹ Dabinović na kraju zaključuje kako je Slavoniju (prostor do Gvozda) osvojio kralj Ladislav ubrzo nakon 1090. godine u prvom pohodu na hrvatsko područje. Govoreći o prostornom opsegu pojma „Slavonije“ u srednjem vijeku, Dabinović smatra kako

⁷⁶ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 2, *Drugo doba: Vladanje kraljeva Arpadovića (1102-1301)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1988), 38; Vjekoslav Klaić, „Crtice o Vukovskoj županiji i Djakovu u srednjem vijeku,“ *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 2 (1900): 102; Klaić, „Slavonija od X. do XIII.,“ 43 – 45; Andrić, „Klaićev udio,“ 64.

⁷⁷ Klaić, „Slavonija od X. do XIII.,“ 15 – 21.

⁷⁸ Antun Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest: s reprodukcijama najvažnijih dokumenata i slikama*, pretisak izdanja iz 1940. god. (Zagreb: Matica hrvatska, 1990), 83.

⁷⁹ Ibid. 89.

je Slavonija sezala na istoku sve do Vukova i Požege, a na jugu preko rijeke Save obuhvaćajući županije Dubicu, Vrbas, Sanu i Glašku.⁸⁰ Ukazuje na to da je slavonsko plemstvo imalo puno bliže odnose s ugarskom, nego s hrvatskom stranom te da jače povezivanje hrvatskog plemstva (iz zaleđa dalmatinskih gradova) počinje nakon 1409. godine kada je Dalmacija „odlomljena“ od Hrvatske.

Tomislav Raukar, u svom životnom djelu *Hrvatsko srednjovjekovlje*, po pitanju prostora i položaja Slavonije navodi sljedeće: (u 13. stoljeću se) *dvjema regionalnim sastavnicama iz doba Trpimirovića* (Dalmacija i Hrvatska, op. a.) *pridružuje i ime Slavonija... te ako (kralj) Ludovik, dakle, i jest od 1359. godine nazivljem istaknuo zasebnost pojedinih kraljevina hrvatskog kraljevstva ... ipak ta individualizacija nije nijekala njegovu prostornu cjelovitost.*⁸¹

Mladen Ančić je još 2004. godine upozorio da hrvatska i mađarska historiografija nikada nisu riješile problem značenja pojma „Sclavonia“. On je, naime, prema Ančiću, u 12. stoljeću u kraljevskim i papinskim ispravama pokriva cijeli prostor od Drave do Jadrana.⁸² Problem je što Ančić nije u referenci naveo na koje točno dokumente misli te u kojem se kontekstu spominju izrazi u tim dokumentima. Izvore bi trebalo komparirati i proučiti kontekst kako bismo mogli zaključiti je li stvarno papinska kurija uvijek pod „Sclavonia“ mislila na cijeli prostor od Drave do Jadrana. Nadalje, Ančić ukazuje i na problem što je skup zakona i običaja Kraljevstva Slavonije (u užem smislu, „Slovinje“, kako ga on naziva) iz 1273. godine donijelo tijelo (misli se na „opći sabor kraljevstva čitave Slavonije“, tj. *Congregatio regni tocius Sclavonie generalis*) koje u svom nazivu ima *tocius Sclavonia*, tj. naziv za prostor od Drave do Jadrana. Pitanjem se, u slučaju 13. stoljeća, pozabavio Tomislav Bali u svome diplomskom radu, kasnije doradenom i objavljenom u formatu knjige. Koncentrirajući se na diplomatsku građu 13. stoljeća bavio se poimanjem i opsegom pojma „Slavonija“ u 13. stoljeću. Ovo je svakako dobar recentni primjer smjera u kojem bi trebala ići istraživanja rane povijesti Slavonije.

Prvi hrvatski osmanist i stručnjak za osmansku Slavoniju Nenad Moaćanin također se kratko dotaknuo pitanja predosmanske Slavonije. On smatra kako su gornji (zapadniji) dijelovi Međurječja bili prije oko 1100. godine pod hrvatskim utjecajem dok su donji dijelovi bili dio Ugarske. Početak „regnuma“, koji se formira na zapadnom dijelu Međurječja, vidi 1273. godine s formiranjem lokalnog sabora i dobivanjem privilegija, iako, kao što smo već ranije naveli, smatra da je riječ više o *konfederaciji županija*, nego o pravom kraljevstvu. Zanimljivo je da ključnu ulogu u formiranju toga „udruženja“ daje ondašnjem plemstvu. Ističe kako se u nekim slučajevima, usprkos tome što su istočni krajevi Međurječja ostali dijelovi Ugarske bez nekog posebnog

⁸⁰ Ibid. 209 – 210.

⁸¹ Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997), 74.

⁸² Mladen Ančić, „Zajednička država“ – srednjovjekovna stvarnost ili povijesna utvara,“ u *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 60.

pravnog statusa, mogu vidjeti tragovi prijašnje posebnosti prostora sve do Vukov(ar)a.⁸³

U najnovije vrijeme pitanjem Slavonije detaljno se pozabavio Hrvoje Gračanin u svojoj doktorskoj studiji *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Nakon urušavanja tzv. Donjopanonske kneževine na prostoru savsko-dravskog međurječja, poslije smrti kneza Braslava negdje krajem 9. ili početkom 10. stoljeća, dolazi do prodora Mađara. Gračanin smatra kako su se Mađari u prvi mah zadržali tek na istoku Međurječja, tj. da drže Srijem, Baranju i *krajnji istok Slavonije* te da su središnji i zapadni dio Međurječja ostavili nezaposjednut kao nekakvu vrstu *predziđa* prema hrvatskoj kneževini na jugu.⁸⁴ Upravo se na tom nezaposjednutom području, nastalom nakon urušavanja Donjopanonske kneževine, počeo od početka 10. stoljeća širiti hrvatski utjecaj.⁸⁵ No ovaj prostor imao je za hrvatske vladare *tek periferno značenje, možda kao istureni branik* jer je središte vlasti bilo u priobalju – upravo taj *periferni značaj* i nedovoljno čvrstu organizaciju Slavonije treba držati odgovornima za činjenicu što nemamo niti jedan spomen toga prostora u ispravama hrvatskih vladara.⁸⁶ Čvršća vlast hrvatskih vladara počela se osjećati u Međurječju tek od prve polovice 11. stoljeća.⁸⁷ Zvonimir, kasniji kralj koji se spominje kao „slavonski ban“, vjerojatno je kao ban upravljao sjeverozapadnim krajevima Kraljevine koji su uključivali i zapadni dio Međurječja.⁸⁸

⁸³ Moačanin, *Town and country*, 9 – 11. Riječ je o doradenom i proširenom engleskom prijevodu Moačaninove knjige (i doktorske disertacije) *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (u uvodu hrvatske verzije nema podataka o predosmanskoj Slavoniji).

⁸⁴ Gračanin, *Južna Panonija*, 195. O prisutnosti Mađara u Srijemu govori i Konstantin VII. Porfirogenet u 42. poglavlju: *Tamo pako preko rijeke Dunava stanuju Turci u zemlji Moraviji, a i simo između Dunava i rijeke Save* (Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, 108. Pod pojmom Turci (Τούρκοι) Bizantinci misle na Mađare, a najzanimljiviji primjer je svakako natpis s tzv. *Corona graeca*, dijela krune sv. Stjepana, na kojoj stoji natpis *Géza I, vjerni kralj zemlje Turaka*).

⁸⁵ Gračanin se ovdje poziva na tvrdnju koju smo ranije spomenuli u radu, o odvajanju dijela Hrvata da vladaju Dalmacijom, te pretpostavlja da se hrvatski vladar, zbog svojih bliskih odnosa s vladarima Donjopanonske kneževine, mogao nametnuti kao svojevrсни zaštitnik toga prostora nakon propasti vlasti u Međurječju, pri čemu posebno ističe kako je Medimurje sigurno ostalo izvan dosega hrvatskih vladara u toj ekspanziji (Gračanin, *Južna Panonija*, 205).

⁸⁶ Gračanin, *Južna Panonija*, 206.

⁸⁷ Gračanin, Pisk, „Sjeverozapadna Hrvatska“, 359.

⁸⁸ Pitanje Zvonimirove titule „slavonskog bana“ raspravljano je u historiografiji. Gračanin, *Južna Panonija*, bilj. 277, str. 213 – 214 navodi kako je Nada Klaić zaključila da je Zvonimir bio hrvatski ban. Ferdo Šišić pak smatra da je Zvonimir kao ban upravljao područjem od Gvozda do kranjsko-karantanske granice i Drave, čemu je blizak i Ivo Goldstein kojemu je Zvonimir u svojstvu bana upravljao današnjom sjeverozapadnom Hrvatskom odnosno područjem oko Varaždina, Zagreba i porječja Kupe. Tomislav Raukar također pomišlja na mogućnost da je Zvonimir držao oblast prema Arpadovićima prije 1070. godine, a to bi bila Slavonija ili jedan njezin dio, pa bi njegova pojava uz Petra Krešimira IV. mogla

U konačnici nakon smrti Zvonimira i Stjepana III., u nastalom bezvlašću, ugarski kralj Ladislav I. provalio je preko Drave na prostor Hrvatskog Kraljevstva, ali se zaustavio kod „Željeznih planina“ zbog kumanske provale na drugom kraju zemlje. Tom se prilikom u jednoj ispravi Ladislav pohvalio da je osvojio *gotovo cijelu Sklavoniju (Sclavoniam iam fere totam acquisivi)* te autor zaključuje da ugarski kralj pod „Sklavonijom“ podrazumijeva *Hrvatsko Kraljevstvo kao slavensku zemlju*.⁸⁹ Almoš, koji je postavljen da upravlja osvojenim područjem nije se uspio održati te je 1097. poslana nova vojska na Hrvatsku. Gračanin smatra kako je u trenutku slanja ove vojske predvođene Merkurijem *zapadno Međurječje već bilo čvrsto uklopljeno u ugarski vladavinski sustav*.⁹⁰

Dodajmo za kraj ovog „hrvatskog dijela“ pregleda da su se i neki arheolozi izravno ili neizravno uključili u raspravu o povijesti Slavonije prije svega po pitanju političkog statusa Slavonije u ranome srednjem vijeku (pri čemu većina hrvatskih arheologa navodi argumente za teoriju da je Slavonija sjeđinjena s Hrvatskom, a ne Ugarskom). Istaknimo samo jedan primjer, a riječ je o Krešimiru Filipcu, jednom od istaknutijih stručnjaka za srednjovjekovnu hrvatsku arheologiju. Baveći se crkvom Majke Božje Gorske u Loboru (najstarijom franačkom misionarskom crkvom u sjevernoj Hrvatskoj) i proučavajući proces kristijanizacije današnje sjeverozapadne Hrvatske, tj. tadašnje Slavonije, on zaključuje kako je *kristijanizacija uspjela i nije bila okrnjena u vrijeme mađarske seobe, budući da je ovaj dio Braslavova kneštva nesumnjivo spojen s hrvatskom državom*. O tome svjedoči nova zgrada koja je podignuta pokraj drvene crkve (ist. a.).⁹¹ Dakle, Filipec očito smatra da crkva ne bi preživjela pod vlašću poganskih Mađara te dataciju građevine koristi kao argument o prisutnosti hrvatske, tada već kristijanizirane, vlasti. Filipec je naknadno – nakon istraživanja u Loboru – objavio i knjigu u kojoj dodatno razvija svoje viđenje povijesti Panonije od avarskih vremena do 1102. godine. Zaključuje kako je *iz takvog uređenog vojvodstva* (misli se na raniju političku tvorevinu na čelu s Braslavom, op. a.) *moglo izaći, nakon propasti Franačke, samostalno slavensko vojvodstvo*.⁹² Pozivajući se na već više puta spominjani navod cara Konstantina VII. Porfirogeneta o dolasku Hrvata u Panoniju i Ilirik smatra kako tu vijest možda možemo smjestiti upravo u 10. st. u vrijeme kralja Tomislava, tj.

značiti da je Slavonija ušla u opseg Hrvatskog Kraljevstva. S druge strane, prema Mihi Baradi Zvonimir je bio samostalan vladar u oblasti između Drave i Gvozda, koja je identična Dalmatinskoj marki „Bečke oslikane kronike“, a zatim je postao suvladar Petra Krešimira IV. pa je „Posavska Hrvatska“ priključena Hrvatskom Kraljevstvu. Lujo Margetić drži pak da je Zvonimir bio hrvatski ban, a da je kao kralj združio dotad samostalnu Slavoniju s Hrvatskim Kraljevstvom.

⁸⁹ Gračanin, *Južna Panonija*, 215.

⁹⁰ Ibid. 216.

⁹¹ Krešimir Filipec, „Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj“, *Starohrvatska prosvjeta* 3/37 (2010): 56.

⁹² Krešimir Filipec, *Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća* (Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2015), 191. Vidi posebno kartu 74. na str. 192 u n. dj. za dijelove Panonije za koje Filipec smatra da su okupljeni oko *samostalnog panonskog vojvodstva*.

da početkom 10. st., nakon stotinu godina u istoj državi, velike razlike između panonskih Slavena (u najširem smislu riječi) i Hrvata u Dalmaciji (u najširem smislu riječi), koje su bile prisutne nesumnjivo još potkraj 8. i početkom 9. st., bile su izbrisane. Stvoreni su svi preduvjeti za to da taj prostor, koji je bio organiziran prema franačkom modelu i koji je bio uklopljen u okvire zapadnoeuropske civilizacije, postane jedan.⁹³ Ipak, zaključuje kako isprva nije došlo do spajanja dviju teritorijalnih cjelina, već da je spomenuto vojvodstvo bilo neovisno i/ili da je bilo vezano prijateljskim odnosima s Hrvatskom, ali nije dio Dalmatinske Hrvatske jer se u popisu hrvatskih županija to područje ne spominje.⁹⁴

U interpretaciji kasnijeg razdoblja, nakon 1000. godine, Filipec se priklanja tumačenju o postojanju *slavonskog dukata*. Pozivajući se na ranije u tekstu spominjani *Odlomak ljetopisa* zaključuje da kralj Stjepan I. zauzima prostor južno od Drave, tj. *pod svoju je kontrolu stavio cijelo, dotada o Franačkoj neovisno, Panonsko vojvodstvo*.⁹⁵ Za razliku od Barade – koji se priklonio interpretaciji o dinastičkoj borbi unutar hrvatske dinastije – Filipec smatra da je prostor Slavonije Stjepan I. predao hrvatskom kralju Krešimiru III. (1000. – oko 1030.) jer mu je pomogao u borbama sa Svetim Rimskim Carstvom, te da je tako taj prostor *vraćen Hrvatskoj, pa onda ostaje pod Hrvatima sve do ugarskog kralja Ladislava (1077. – 1095.) ili se, prema drugima, opet vratio Mađarima u vrijeme Andrije I. (1046. – 1060.)* [...] *Tim je područjem poslije vladao hrvatski kralj Zvonimir (1075. – 1089.) koji je Slavoniju dobio oženivši Lepu (Helenu) pa se, ojačan tim srodstvom, dokopao kraljevske vlasti. Donja Panonija (Slavonija) je tako, do kraja 11. st., ostala pod Hrvatskom kad su je ponovno zadobili Arpadovići*.⁹⁶ U konačnici autor je ipak svjestan manjka izvora te svoju interpretaciju zaključuje navodom da je ona *razuman pokušaj da se popuni 11. st. i više od stotinu godina povijesti prostora o kojem gotovo nitko ništa ne piše. Nažalost, iako je tako možda bilo, to je teško potvrditi*.

Stavove starije mađarske historiografije već je temeljito izložio Stanko Andrić⁹⁷ pa nećemo detaljno ulaziti u ovo pitanje. Može se ukratko reći da su oni, za razliku od hrvatskih povjesničara, najčešće govorili o tome kako je prostor između Save i Drave došao pod ugarsku vlast ubrzo po dolasku u Panoniju, tj. već u 10. stoljeću.

⁹³ Filipec, *Donja Panonija*, 193; 195 – 196; 207.

⁹⁴ Ibid. 205. Također, str. 224. u n. dj. *Taj prostor* (u 10. st., op. a.) *ili je bio samostalan ili je pod Hrvatima jer se u njemu ništa nije promijenilo u odnosu na prošlo vrijeme, a Hrvati u Dalmaciji i panonski Slaveni (Hrvati u Panoniji) ponašaju se vrlo slično* (autor pri tome misli na promjene u arheološkim kulturama, nalaziima i načinima ukopa koji su ostali nepromijenjeni mađarskim upadom).

⁹⁵ Filipec, *Donja Panonija*, 225.

⁹⁶ Ibid. 226. Vidi kartu 84. na str. 230. u n. dj. za teritorijalni obuhvat panonske cjeline između Hrvatske i Mađarske sredinom 11. st., te kartu 85. na str. 234. za teritorijalni obuhvat Hrvatske združene sa Slavonijom u vrijeme Zvonimira (zanimljivo, Filipec smatra da je i Međimurje, ali i dio sa sjeverne strane rijeke Mure, pripadao Hrvatskoj što je suprotno stavu većine povjesničara).

⁹⁷ Sažeti prikaz stavova mađarske historiografije, pogotovo iz 19. i prve polovice 20. st., vidi u: Andrić, „Klaićev udio.“

Takav stav je u ranijim vremenima najčešće bio odraz političkih trzavica između Budimpešte i Zagreba o odnosima dvaju kraljevstva, no niti dio novije mađarske historiografije ne smatra drugačije. Tako primjerice László Kontler piše kako je *velik dio današnje Hrvatske, poznat pod imenom Slavonija, sjeverno od rijeke Save, vjerojatno bio pod ugarskom vlašću ubrzo nakon doseljavanja Mađara*.⁹⁸ Nešto drugačiju interpretaciju iznio je, iako veoma sažeto, Pál Engel. Slično ranijim hrvatskim povjesničarima navodi kako je Slavoniju (tj. *prostor između rijeke Drave i planine Kapele*) osvojio tek Ladislav u svojem pohodu na Hrvatsku 1090/1. godine. Tom je prilikom osnovao Zagrebačku biskupiju kako bi konsolidirao vlast.⁹⁹ Po samom nazivu Slavonije („zemlja naseljena Slavenima“) smatra da nije mogla biti odmah po doseljenu Mađara pripojena Ugarskoj, ali isto tako smatra da Slavonija nije bila niti dio Hrvatskog Kraljevstva jer za razliku od njega nije nikada imala zasebni pravni položaj u kasnijim vremenima, tj. imala je pravni status nalik na onaj Transilvanije.¹⁰⁰ U konačnici, zaključuje kako je porez marturina/kunovina ključan element ove zagonetke o položaju Slavonije, naime, u njemu vidi naturalnu daću u kuninom krznu nalik na davanja koja se javljaju među Slavenima u Istočnoj Europi prema lokalnim moćnicima. U slučaju Slavonije to bi značilo da je prostor Međurječja na neki način bio vezan uz Ugarsku te da je plaćao kralju danak u krznu sve dok Ladislav nije i pravno inkorporirao prostor u sastav Ugarskog Kraljevstva, a njegov nasljednik Koloman pretvorio naturalnu daću u temeljni novčani kraljevski porez.¹⁰¹

5. Epilog

Pravni status „pravog kraljevstva“ Slavonija će steći tek u kasnijim stoljećima nakon „stapanja“ s Hrvatskim Kraljevstvom (zajednička zasjedanja Sabora od rujna 1558. godine), tj. pravni status srednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva prijeći će i na (kasnije nastalo) Slavonsko Kraljevstvo.¹⁰² Kraljevsku

⁹⁸ László Kontler, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, prev. Draženka Kešić, Silvije Devalda (Zagreb: Srednja Europa, 2007), 71.

⁹⁹ Engel osnivanje smješta nešto ranije nego hrvatska historiografija koja pretežitom smatra da je riječ o 1094. godini. Problem je što jedini izvor o osnivanju biskupije, tj. „Felicijanova isprava“ (1134. godina), ne navodi točno godinu osnivanja. No, konsenzus povjesničara je da se osnivanje dogodilo između 1090. i 1095. godine.

¹⁰⁰ Vidi više u: Borislav Grgin, *Rumunjske zemlje u srednjem i ranom novom vijeku* (Zagreb: FF press, 2006); Bak, *Online Decreta*.

¹⁰¹ Pál Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526* (London, New York: I.B. Tauris, 2001), 34.

¹⁰² Géza Pálffy, „Hrvatska i Slavonija u sklopu Ugarske Kraljevine u 16. i 17. st. (s posebnim osvrtom na političke, vojne i društvene odnose),“ u *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 122. Nedavno je Géza Pálffy otkrio rukopisnu skicu pozivnice za prvi zajednički hrvatsko-slavonski sabor iz 1558. godine (iako je takvih sabora bilo i ranije 1530-ih godina, no ovaj iz 1558. bio je početak kontinuiranog zajedničkog zasjedanja staleža). Prijepis otkriva da je pozivnica gotovo sigurno rađena prema ranijim pozivnicama na slavonski sabor te Pálffy zaključuje

potvrdu i grb „Regnum Sclavoniae“ dat će joj 1496. godine kralj Vladislav II. Jagelović. Nekoliko godina ranije, 1492. godine, Vladislav će biti i prvi ugarski vladar koji će spomenuti „Regnum Slavonie“ u svojoj tituli (*regnum Ungariae cum caeteris regnis, scilicet Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae...*).¹⁰³

Poimanje Hrvatske, jednako kao i Slavonije, u srednjem vijeku i rano-me novom vijeku bilo je drugačije nego danas. Pojam „Hrvatska“ s vremenom se širi na sjever, pojam „Slavonija“ selit će se na istok, pojam „Dalmacija“ će se produbiti, a pojam „Bosna“ proširit će se prema sjeveru, jugu i zapadu na područje koje se danas u historiografiji naziva „Turska Hrvatska“.¹⁰⁴ Dalmacija i Hrvatska su u tituli srednjovjekovnih hrvatskih vladara značile isti prostor (Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije/Kraljevstvo Dalmacije i Hrvatske) i cijelo kraljevstvo je predstavljao grb s tri leopardove glave (današnji grb Dalmacije). Razdvajanje ovih pojmova počelo je tek nakon odvajanja dalmatinskih gradova i obale od zaleđa, tj. s konsolidacijom venecijanske vlasti na tom prostoru. Prodor Osmanlija s vremenom je povezoao Hrvatsku i Slavoniju – najprije zajedničkim banom, a kasnije i zajedničkim saborom u trenutku kada su oba kraljevstva svedena na „ostatke ostataka“ te je povezivanje postalo nužnost za opstanak i bolje funkcioniranje.¹⁰⁵ Već 1550-ih godina južne prostore Zagre-

kako *oslanjajući se na dosadašnja proučavanja, ovim primjerkom koji ima presudno značenje* (misli se na pozivnicu, op. a.), *zaključujemo da zajednički hrvatsko-slavonski sabor gotovo u cijelosti prenosi tradicije nekadašnjeg kasno-srednjovjekovnog slavonskoga pokrajinskoga, kasnije staleskog sabora, te jedva nešto malo zadržava od nekadašnjih mehanizama održavanja sabora primorske Hrvatske* (n. dj., 57). Vidi više, uključujući latinski transkript spomenute pozivnice, u: Géza Pálffy, „Jedan od temeljnih izvora hrvatske povijesti: pozivnica zajedničkog Hrvatsko-Slavonskog Sabora iz 1558. godine“, *Zbornik Odsjeka za povijest znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 23 (2005): 47 – 61.

¹⁰³ Andrić, „Upravna zasebnost“, 93; Margetić, „Državnopravni položaj“, 18.

¹⁰⁴ Neven Budak, *Hrvatska i Slavonija*, 53 – 54. Vidi također: Željko Holjevac, Nenad Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osman-skoga Carstva u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam International, 2007); Nenad Močanin, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791* (Zagreb: Matica hrvatska, 1999).

¹⁰⁵ Budak, *Hrvatska i Slavonija*, 76 – 77. Odličan pregled ovog procesa napisao je Neven Budak (usp. Budak, „Der Einfluss der Migrationen“). Budak bilježi cijeli niz stavova različitih hrvatskih i slavonskih intelektualaca onoga vremena te ističe neke ključne mehanizme i procese koji su utjecali na proces spajanja hrvatskog i slavonskog identiteta (seoba stanovništva južno od Kupe u Slavoniju, preseljenje hrvatskog plemstva, propast slavonskog i hrvatskog plemstva koji je prisilio „ostatak“ na suradnju te aktivnost intelektualaca). No, niti Budak nije siguran zašto i kako dolazi do konačne prevage hrvatskog identiteta, ali dobro uočava da je ključan period prevage bio krajem 17. i početkom 18. st. U vidu „slavonskog“ identiteta zanimljivo je spomenuti opservaciju Denisa Alimova koji uočava sličnost u razvoju „općenitog slavenskog identiteta“ na prostoru Slavonije i jugozapadne Slovačke (tzv. Nitranska Kneževina) u rano-me srednjem vijeku. Zaključuje kako se na oba teritorija iz nekog razloga (vjerojatno povezanog s Avarskim Kaganatom) nije uspio stvoriti stabilni identitet zajednice već su prevladale lokalne varijacije etnonima „Slaveni“ (usp. Denis

bačke županije – tj. one južno od rijeke Kupe – sve češće se naziva hrvatskim prostorom i sve češće se ubrajaju u dijelove Hrvatske.¹⁰⁶

S vremenom je hrvatsko plemstvo postalo utjecajnije i u konačnici je „hrvatsko“ ime nadvladalo, iako nam još uvijek nije jasno zašto i kako jer je sve do 18. stoljeća službeni grb Kraljevstva i sabora bio slavonski, a ne hrvatski te je tijekom povijesti mogao, teoretski, otići putem koji vodi do države Slavonije (a ne Hrvatske).¹⁰⁷ Riječi pjesme koju je 1643. napisao Ivan Szakmárdy (Zakmardija), pravnik, državni bilježnik i protonotar, a u kojoj govori o Slavoniji koja se sada naziva Hrvatska najbolje oslikavaju ovaj dugotrajan proces stapanja pojmova i identiteta (*Illa ego Sclavonia, ac unita Croatia tellus*).¹⁰⁸

6. Zaključak

Na kraju možemo sumirati sve iznesene tvrdnje. Za početak, većina povjesničara tvrdi kako postoji distinkcija između pojmova „čitava Slavonija“ i „Slavonija“ u smislu Kraljevstva Slavonije. Za potomje uglavnom postoji konsenzus da je kraljevstvo obuhvaćalo prostor otprilike površine Zagrebačke biskupije. Točne granice su i dalje problematične: na zapadu je granica najsigurnija jer se poklapa s granicom Svetoga Rimskog Carstva, na istoku je problematično pi-

Alimov, „«Переселение» и «крещение»: К проблеме формирования хорватской этничности в Далматии“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2/4 (2008): 110.

¹⁰⁶ Pálffy, „Jedan od temeljnih izvora,“ 50. Godine 1577. kralj Rudolf izravno kaže kako se južni dijelovi Zagrebačke županije u to doba nazivaju Hrvatskom (in... comitatu Zagrabieni ultra Colapim, illa cvilicet parte comitatus, quae hoc tempore Croatia dicitur, ibid. fusnota 15. na str. 50).

¹⁰⁷ Pálffy, *The Kingdom of Hungary*, 50 – 51. Pálffy navodi i kako je kod banskog stola („tabula banalis“) ostala i dužnost slavonskog suca („prothonotarius regni Sclavoniae“) koja je još u kasnom srednjem vijeku igrala važnu ulogu, a koji je još u 17. stoljeću koristio (1496. god. obnovljeni) slavonski grb i pečat (Pálffy, „Plemićka obitelj Budor,“ 42). Više o ovoj funkciji vidi u: Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, sv. 5, *Četvrto doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga (1527-1740)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1988), 632 – 634.

¹⁰⁸ Juraj Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 2. izd., prev. Zrinka Blažević et al., uvodna studija Sándor Bene (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016), 81; *Ja sam ta Slavonija, koja se danas Hrvatska zove* (prev. a.). Ovdje bih htio istaknuti kako definiranjem slavonsko-hrvatske cjeline nikako ne smijemo iz vida ispusti da je Kraljevstvo Hrvatske i Slavonije bilo sastavni dio Ugarskog Kraljevstva te da je plemstvo ovih prostora, iako sigurno svjesno vlastitih korijena i materinjeg jezika, bilo sastavni dio šireg ugarskog plemstva. Hrvatsko-slavonski plemići govorili su više jezika i surađivali s plemstvom prekodravnih županija. Štoviše, Pálffy zaključuje kako u vojnoj (krajjiškoj) i civilnoj upravi s ove i one strane Drave ima daleko više sličnosti nego razlika. To pokazuje, primjerice, slučaj Ivana i Vida Budora, koji su obnašali razne službe s obje strane Drave tijekom druge polovice 16. st. Pálffy zaključuje kako za pojedince kao što su oni *Drava nije značila ništa drugo nego jednostavnu prirodnu i županijsku granicu između južnopodunavskih i slavonskih županija* (Pálffy, „Plemićka obitelj Budor,“ 15; za razlike i sličnosti Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva i Ugarskog Kraljevstva vidi posebno str. 41 – 46 u n. dj).

tanje je li Slavonija sezala do sredine Međurječja ili sve do Dunava (i je li sezala do različitih točaka ovisno o gledanom vremenu). Za južnu granicu znamo da je bila planina Gvozd, no oko toga što je točno Gvozd također postoji rasprava iako većina povjesničara danas naginje tumačenju da je riječ o planini Kape- li, a ne Petrovoj gori na Kordunu. Na sjeveru je upitno je li teritorij prelazio Dravu ili ne, otvoreno je pitanje i je li Drava u srednjem vijeku imala čvrstu graničnu funkciju ili ne te stoga ostaje upitno je li se jurisdikcija upravitelja Slavonije protezala i na prekodravske ugarske županije.

Tumačenje „čitave Slavonije“ uglavnom se vrti oko tri interpretacije, redom (od najzastupljenije): pojam koji označava prostor od Drave do Jadrana, pojam koji označava cijeli prostor međurječja Drave i Save te pojam koji, zapravo, ni nema neku veću razliku od pojma „Slavonija“.

Iako je kroz srednji vijek postojala razlika između istočnog (koje će biti integrirano izravno u ugarski sustav) i zapadnog Međurječja (koje će postati Kraljevstvo Slavonije), ova dva prostora održavala su niz veza.¹⁰⁹ Očito je, na temelju svega iznesenog u ovom radu, da Slavonija predstavlja prostor križanja i dodira, ali i sukoba, različitih kultura i utjecaja, a u kasnijim vremenima, nakon osmanskog prodora, i različitih religija. Posebnost ovog prostora manifestirala se i na plemstvu koje je očito kroz stoljeća razvilo vlastitu samosvijest kao rezultat odvojenosti, ili nepotpune povezanosti, kako s Hrvatskom tako i s Ugarskom. Najbolji dokaz je početak zasjedanja „općeg sabora kraljevstva čitave Slavonije“ (*Congregatio regni totius Sclavonie generalis*) u 13. stoljeću, za koji, kao što smo vidjeli, autori smatraju da je riječ o nekoj vrsti udruženja nekoliko županija koje će u kasnijim stoljećima prerasti u staleški sabor.

Titula kraljevstva došla je u Slavoniju preko hercega Kolomana koji je, prije nego je postao herceg, bio kralj Galicije te izgleda da je njegovo zadržavanje kraljevske titule bilo ključno za definiranje Slavonije kao „regnuma“. Iznijeli smo također zanimljivu epizodu iz vremena njegove vladavine, tj. pokušaj stvaranja zasebne i cjelovite crkveno-političke jedinice od Drave do Jadrana koji su spriječile provala Tatara i Kolomanova smrt. Slavonija će više stoljeća nositi naslov „kraljevstva“, no neće biti „kraljevstvo u punom smislu“ – tj. očito je da postoji razlika između pojma „regnum“ u kontekstu Hrvatske i Ugarske nasuprot slučaja Slavonije čiji će pravni položaj više nalikovati na onaj Transilvanije (*pars subiecta*). Pravni status „pravog kraljevstva“ Slavonija će steći tek u kasnijim stoljećima nakon „stapanja“ s Hrvatskim Kraljevstvom, tj. pravni status srednjovjekovnog Hrvatskog Kraljevstva prijeći će i na (kasnije) nastalo Slavonsko Kraljevstvo. U stoljećima koja će uslijediti, nakon „rekonkviste“ osmanskih teritorija na prostoru Međurječja, ali mnogo prije vremena kada Kraljevstvo Slavonija nestaje s političke karte Europe – raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine – bit će ovaj pojam potpuno „izbačen“ na istok od svog originalnog prostora. Tako danas, kada Slavoniju poimamo kao srednje i istočne krajeve Međurječja, za većinu nestručne javnosti gotovo nevjerovatnom zvuči činjenica da je Zagreb nekada bio srce Slavonije ili pak da je Hrvatsko zagorje bilo njen sastavni dio.

¹⁰⁹ Budak, *Hrvatska povijest*, 49.

Hrvatskoj historiografiji svakako bi dobro došla studija o ovom fenomenu formiranja Slavanskog Kraljevstva tijekom srednjeg vijeka, pogotovo jer je riječ o „sivoj zoni“ i mjestu križanja utjecaja Ugarskog i Hrvatskog Kraljevstva. U zadnjih nekoliko godina ponovno se javlja interes za proučavanje ovih pojmova, a mi bismo ovaj rad završili s istim riječima kao i Tomislav Bali svoj prije nekoliko godina: *Neupitna ostaje tek činjenica da je značenje imena Slavonije od prve pojave do danas bilo poput meandra – zavojito i krivudavo te nipošto jednolično i jednoznačno.*¹¹⁰

Rad „*Illa ego Sclavonia, ac unita Croatia tellus*“ – složenost pojma „Slavonija“ u srednjem i ranome novom vijeku“ osvojio je 25. listopada 2020. godine drugu nagradu na Natječaju za najbolji rad mladih povjesničara iz povijesti Slavonije, Srijema i Baranje u organizaciji Hrvatskog instituta za povijest – Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavanskom Brodu. Ovim putem autor još jednom zahvaljuje Institutu i svim recenzentima na pozitivnim komentarima i odabiru rada za nagradu.

¹¹⁰ Bali, *Slavonski meander*, 129.

Bibliografija

Izvori

Anonymus Gallus. *Gesta Principum Polonorum: The Deeds of the Princes of the Poles*. Prijevod na engleski jezik Paul W. Knoll i Frank Schaer. Budimpešta, New York: CEU Press, 2003.

Bak, János M., ur. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Logan: USU Libraries, 2019. Dostupno na: https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4 (pristup 29. 7. 2019).

CD = *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*.

Smičiklas, Tadija, ur. *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. III., *Listine godina: 1201-1235*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1905.

_____. *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Sv. VI., *Listine godina: 1272 - 1290*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1908.

Klaić, Nada, ur. i prijevod. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.

Krčelić, Baltazar Adam. *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Notitiae praeliminares [Prethodne napomene o kraljevstvima Dalmacije, Hrvatske i Slavonije]*. Zagrabiae: Typis demum Antonii Jandera, V.C.E.Z. typographi, 1770. Dostupno online na: https://books.google.hr/books?id=_59SAAAacAAJ (pristup 10. 5. 2020).

Porfirogenet, Konstantin. *O upravljanju carstvom (De administrando imperio)*. Preveo Nikola pl. Tomašić, priredio Mladen Švb. Zagreb: August Cesarec, 1994.

Rattkay, Juraj. *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 2. izd. Uvodna studija Sándor Bene, prijevod Zrinka Blažević et al. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2016.

Villehardouin, Geoffroy de. *The Conquest of Constantinople*. Prijevod na engleski jezik M.R.B. Shaw. U *Joinville & Villehardouin: Chronicles of the Crusade*, 29 - 163. London: Penguin Books, 1977.

Literatura

Alimov, Denis. „«Переселение» и «крещение»: К проблеме формирования хорватской этничности в Далматии“ [„«Pereselenie» i «kreshchenie»: K probleme formirovaniya khorvatskoy etnichnosti v Dalmatsii“]. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2/4 (2008): 94 - 116.

Ančić, Mladen. „Zajednička država“ - srednjovjekovna stvarnost ili povijesna utvara.“ U *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. - 1918.*, ur. Milan Kruhek, 51 - 65. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

Andrić, Stanko. „Klaićev udio u rasprava-ma hrvatske i mađarske historiografije.“ U *Potonuli svijet - rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, ur. Stanko Andrić, 37 - 67. Slavonski brod: Hrvatski institut za povijest - podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2001.

_____. „Slavonija.“ U *Hrvatska enciklopedija*. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56610> (pristup 14. 3. 2020).

_____. „Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije.“ U *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. - 1918.*, ur. Milan Kruhek, 89 - 95. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

Antoljak, Stjepan. „Naše »Sklavinije«.“ U *Hrvati u prošlosti - izabrani radovi*, ur. Stijepo Obad, 739 - 743. Split: Književni krug, 1992.

Bali, Tomislav. *Slavonski meandar: prostor i pojam Slavonije u XIII. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2014.

Barada, Miho. „Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća.“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 50 (1928/1929): 157 - 199.

Basić, Ivan. „O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću.“ *Pro Tempore* 3 (2006): 25 - 44.

Budak, Neven. „Der Einfluss der Migrationen auf die Veränderung der ethnischen Selbstidentifikation im Raum des Mittelalterlichen Slawoniens.“ U *Verfestigungen und Änderungen der ethnischen Strukturen im panonischen Raum von 1526-1790*, ur. Neven Budak, Božena Vranješ-Šoljan, 5 - 21. Zagreb, s.n., 2000.

_____. *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam International, 2007.

_____. *Hrvatska povijest od 550. do 1100.* Zagreb: Leykam International, 2018.

_____. „Slavic ethnogenesis in modern Northern Croatia.“ U *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karoliško dobo*, sv. 1, ur. Rajko Bratož, 395 – 402. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2000.

Ćuk, Juraj. „Pripadnost nekih ugarskih županija hrvatskom kraljevstvu u XII. i XIII. stoljeću.“ *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 16 (1914): 155 – 195.

Dabinović, Antun. *Hrvatska državnica i pravna povijest: s reprodukcijama najvažnijih dokumenata i slikama*, pretisak izdanja iz 1940. god. Zagreb: Matica hrvatska, 1990.

Engel, Pál. *Magyarország világi archontológia 1301–1457*. Sv. 2. Budimpešta: História – MTA Történettudományi intézete, 1996.

_____. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526*. London, New York: I.B. Tauris, 2001.

Filipec, Krešimir. *Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2015.

_____. „Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj.“ *Starohrvatska prosvjeta* 3/37 (2010): 51 – 59.

Font, Márta. „Ugarsko Kraljevstvo i Hrvatska u srednjem vijeku.“ Preveo Dinko Šokčević. *Povijesni prilozi* 28 (2005): 7 – 22.

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.

_____, ur. *Kronologija – Hrvatska, Europa, svijet*. Zagreb: Novi Liber, 1996.

Gračanin, Hrvoje. *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb: Plejada, 2011.

_____. „Od Hrvata pak koji su stigli u Dalmaciju odvojio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom“ – razmatranje uz DAI c. 30, 75-78.“ *Povijest u nastavi* 6/11 (2008): 67 – 76.

_____, Silvija Pisk. „Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku.“ U *Nova zraka u europskom svjetlu: Hrvatske zemlje u*

ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150), ur. Zrinka Nikolić Jakus, 345 – 366. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Grgin, Borislav. *Rumunjske zemlje u srednjem i ranom novom vijeku*. Zagreb: FF press, 2006.

Gunjača, Stjepan. „Gvozđ“ u ratovima Arpadovaca u Hrvatskoj potkraj XI stoljeća.“ U *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 4, ur. Stjepan Gunjača, 99 – 204. Zagreb: Školska knjiga, 1978.

Györfly, György. „Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata.“ *Levéltári Közlemények* 41 (1970): 223 – 240.

Holjevac, Željko, Nenad Moačanin. *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam International, 2007.

Klaić, Nada. „Baltazar A. Krčelić (1715 – 1778) autor tzv. odlomka ljetopisa iz 11. stoljeća.“ *Croatia Christiana Periodica* 9/16 (1985): 1 – 46.

_____. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 2. izd. Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Klaić, Vjekoslav. „Crtice o Vukovskoj županiji i Djakovu u srednjem vijeku.“ *Vjesnik Zemaljskog arkiva* 2 (1900): 98 – 108.

_____. „Marturina – Slavonska daća u srednjem vijeku.“ *RAD* 62 (1904): 114 – 213.

_____. *Povijest Hrvata*. Sv. 1, *Prvo doba: vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641 – 1102) – Drugo doba: Vladanje kraljeva Arpadovića (1102-1301)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1988.

_____. *Povijest Hrvata*. Sv. 2, *Drugo doba: Vladanje kraljeva Arpadovića (1102-1301)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1988.

_____. *Povijest Hrvata*. Sv. 4, *Treće doba: Vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301-1526) – (III) Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458 – 1526)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1988.

_____. *Povijest Hrvata*. Sv. 5, *Četvrto doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga (1527-1740)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1988.

_____. „Slavonija od X. do XIII. stoljeća.“ U *Slavonske povijesne teme*, ur. Dragutin Pavličević, 8 – 51. Vinkovci: Privlačica, 1994.

Kontler, László. *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*. Preveli Draženka Kešić i Silvije Devalda. Zagreb: Srednja Europa, 2007.

Kristó, Gyula. *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2003.

Kuntić-Makvić, Bruna. „Hrvatska povijest i panonska povijest.“ *Osječki zbornik* 22-23 (1997): 123 – 128.

Margetić, Lujó. „Državnopravni položaj Hrvatske u doba Krbavske bitke.“ *RAD* 33 (1995): 5 – 22.

_____. „Neka pitanja ranije bosanske pravne povijesti.“ *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 56/6 (2006): 1741 – 1759.

_____. „Neka pitanja tzv. zagrebačke kronike i popisa biskupa.“ *Croatica Christiana Periodica* 17/32 (1993): 1 – 16.

_____. „Pitanja iz najstarije povijesti Zagrebačke biskupije i Slavonije.“ *Croatica Christiana Periodica* 18/34 (1994): 1 – 50.

Moačanin, Nenad. *Town and country on the middle Danube: 1526-1690*. Leiden, Boston: Brill, 2006.

_____. *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791*. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

Mikecz, Jeremy. „The Place that Lies Between: Slavonia in the 10th and 11th centuries.“ *Dipl. rad*, CEU, 2009.

Najbar-Agičić, Magdalena, ur. „*Radi se o časti hrvatske nauke...*“ – *Rasprave o hrvatskoj povijesti ranoga srednjeg vijeka za „Historiju naroda Jugoslavije“ (1949 – 1950)*. Zagreb: Srednja Europa, 2013.

Pálffy, Géza. „Hrvatska i Slavonija u sklopu Ugarske Kraljevine u 16. i 17. st. (s posebnim osvrtom na političke, vojne i društvene odnose).“ U *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, ur. Milan Kruhek, 113 – 125. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004.

_____. „Jedan od temeljnih izvora hrvatske povijesti: pozivnica zajedničkog Hrvatsko-Slavonskog Sabora iz 1558. godine.“ *Zbornik Odsjeka za povijest znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 23 (2005): 47 – 61.

_____. „Plemićka obitelj Budor iz Budrova u razdoblju od 15. do 18. stoljeća.“ *Podravina* 2/3 (2003): 5 – 75.

_____. *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*. Boulder, Colorado, New Jersey, New York: So-

cial Science Monographs–Wayne, Center for Hungarian Studies and Publications, Columbia University Press, 2009.

_____. „The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century).“ U *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, ur. Géza Dávid, Pál Fodor, 3 – 69. Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000.

Rački, Franjo. „Hrvatska prije XII vieka: glede na zemljišni obseg i narod.“ *RAD* 56 (1881): 63 – 140.

Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Szeberényi, Gábor. „Granice“ Slavonije u 13-14. stoljeću – napomene za prosudbu granične uloge Drave i Gvozda.“ *Preveo Ladislav Heka. Scrinia Slavonica* 17 (2017): 419 – 434. Prijevod izvornog članka s mađarskog jezika: „Szlavónia 'határai' a 13-14. században. Megjegyzések a Dráva és a Gvozd határszerepének megítéléséhez.“ U *Középkortörténeti tanulmányok 8. A VIII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2013. június 17-19.)*, ur. Márta Tober, Ágnes Maléth, 215 – 226. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2015.

Šišić, Ferdo. *Priručnik izvora hrvatske historije, dio I., čest 1. (do god. 1107)*. Zagreb: Kr. hrv. slav. dalm. zemaljska vlada, 1914.

Štefanec, Nataša. *Heretik Njegova Veličanstva – povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*. Zagreb: Barbat, 2001.

Švab, Mladen. „Prilog kritici odlomka „Kronologije“, djela pripisivanog arhidakonu Goričkom Ivanu.“ *Historijski zbornik* 35 (1982): 119 – 160.

Weisz, Boglárka, Attila Zsoldos. „A báni joghatóság Szlavóniában és a Dráván túl.“ U *Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*, ur. Tibor Almási, Éva Révész, György Szabados, 469 – 482. Szeged: SZTE Történeti Segédtudományok Tanszék, Szegedi Középkorász Műhely, 2010.

Zett, Robert. „O imenu Slavonija.“ *Prevela Mica Orban Kljajić. Scrinia Slavonica* 13 (2013): 489 – 495. Prijevod izvornog članka s njemačkog jezika: „Über den Namen 'Slavonien'“ *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 32 (1998): 215 – 219.

Karta 1. Prostor Hrvatske, Dalmacije i Slavonije u kasnom srednjem i ranom novom vijeku (neposredno prije prodora Osmanlija) u usporedbi s poimanjem Hrvatske, Dalmacije i Slavonije danas. Izradio Filip Šimunjak (prema: Budak, *Hrvatska i Slavonija*, 53, 76 – 77, 222; Pálffy, „The Origins and Development of the Border Defence System,“ 11; Pálffy, *The Kingdom of Hungary*, 50 – 51).

Abstract

The paper provides an overview of historiographical interpretations of the spatial coverage of medieval and early modern Slavonia (in today's Croatia). After shortly highlighting the peculiarities of Slavonian area, the first half of the paper looks at different definitions of the four main terms associated with medieval and early-modern Slavonia – “Sclauonia”, “tota Sclauonia”, “Regnum Sclauonie”, and “Ducatus Sclauonie”. “Sclauonia” is an umbrella term used for a wide range of Slavic political units. “Tota Sclauonia” can be plausibly explained in one of the following ways: 1. The area from the Drava river to the Adriatic sea; 2. The area between the Drava and Sava rivers; 3. The same area as “Regnum Sclauonie”. “Regnum Sclauonie” is a late-medieval and early modern political unit that roughly overlaps with the area of the early modern Diocese of Zagreb. This unit later united with the Croatian Kingdom and the two eventually became a single political unit (while the predominance of Croatian identity can be traced back to the 18th century). “Ducatus Sclauonie” is a historiographical construction advocated by some earlier historians, but today it is mostly rejected as a thesis. The second part of this paper offers a chronological overview of the views set forth by historians who have touched upon the “Slavonic issue” in their works. The aim of the paper is primarily to offer

an introduction and a base for future researchers and to promote research not only into the territorial scope of Slavonia, but also into the process of the merging of the Croatian and Slavonian Kingdoms.

Keywords

Slavonia, Croatian Kingdom, Slavonian Kingdom, Sava, Drava, Medieval period, Early Modern period, Duke Koloman